

akademia

KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA TÜRKÇE SOL BASINDAN İZLENİMLER: İŞÇİ HAREKETLERİ VE SORUNLARINA DAİR NOTLAR

Özet

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde işçi hareketleri hızla artarak yoğunlaştı. 1917 Rus Devrimi'nin etkisi ve Büyük Savaş'ın bitişi ile Türkiye'de sol düşüncenin tabanı genişlerken, bir yandan da çoğunlukla bu grupların ve/veya partilerin yayın organı olarak faaliyet gösteren sol basın da kendini göstermeye başladı. Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında Anadolu hareketini destekleyen sol basın, Ankara hükümetinin siyasal ve ekonomi politikaları karşısında muhalif bir tavır takınmıştır. Bu çalışmanın amacı Kurtuluş Savaşı yılları Türkçe sol basının önde gelen isimlerinde yayınlanan Türkiye işçi hareketleri ve problemleri hakkındaki makale ve haberleri dönemin siyasi ve toplumsal koşulları çerçevesinde incelemektir. 1919-1922 yılları arasına odaklanılan çalışmanın temel kaynakları dönemin farklı sol gruplarının yayın organları olan *Kurtuluş Dergisi*, *Aydınlık Dergisi*, *Yeni Hayat*, *İdrak* ve *Ziya Gazetesi*'dir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe sol basın, Türkiye işçi sınıfı, Kurtuluş Savaşı, Türkiye basın tarihi.

Review of the Turkish Left Press in the Independence War Era: Evaluations about Labor Movements and Problems

Abstract

The sparks of the left and labor movements had been began to appear within the boundaries of Ottoman State in the first quarter of 20th century. After the Great War, the impact of Russian Revolution labor movements and left press began to show itself. Previously, The Independence War was supported by the left press but in 1920s because of the policies against to the left and to the labor; the left press had an attitude of opposition to the Republican regime. After the war, labor's strikes, protests and meetings who want to eliminate their problems have taken part in the media on the first half of the 20's. The aim of this study is to examine the articles and news of Turkish Left press about the Turkish labor movement in in the context of historical context. Main resources of this article, which focused on the period between 1920 and 1922, is *Kurtuluş*, *Aydınlık*, *Ziya*, *İdrak* and *Yeni Hayat* which were the leading publications of different left parties of era.

Keywords: Left Turkish press, working class of Turkey, Turkish independence war, history of Turkish press.

“Lenin! Lenin! Senin bize bir zararın da bu oldu! Anadolu’yu dostluğunla, İstanbul’u ise düşmanlığınla perişan ettin. Anadolu’ya ‘Yoldaş’, İstanbul’a ‘Haraşo’ kelimelerini öğrenmek pek pahalıya mal oldu.”¹

Giriş

18. yüzyıldan itibaren basın, hem iktidarların hem de muhaliflerin ve/veya otoriteye başkaldırıların söylemlerini kamuoyuna aktarması sebebiyle tarih çalışmalarının önemli kaynakları arasına girer. Read (1992, 2) basın tarafından aktarılan haberleri ve enformasyonu tarih çalışmalarının “hammadde”si olarak nitelendirir. Böylece basına farklı bir kaynak özelliği atfedilmiş olur. Tarih ve tarihsel olaylar medya tarafından haber olarak aktarılır, fakat çoğunlukla kendi yönelimleri veya çıkarları bağlamında göstermek istedikleri biçimde sunum yapılır (Theobald, 2004, 19). Tarih çalışmalarında gazetelerin vazgeçilmez bir kaynak haline geldiğini savunmakla birlikte J.Salmon (1976) gazetelerin sağduyu ve özenle kullanılması gerektiğini de eklemektedir. Basın tarihi araştırmaları, tarihsel olaylar hakkında “güncel” tepkileri, tartışmaları ve düşünceleri ortaya koymak ve diğer sosyal bilim alanlarına kaynak oluşturmak açısından önemli bir disiplinlerarası alandır. Sansür, kontrol, yasal sınırlamalar, ideolojik manipülasyon basın özgürlüğünün önündeki en önemli engeller olmakla birlikte gazeteler son üç yüzyıl için sosyal tarihi ve siyasal tarihin “resmi” olmayan tarihini yeniden inşa etmek için en temel kaynaktır (Salmon, 1976, 491). Dolayısıyla “Tarih insanların yapamadıklarının değil, yaptıklarının kaydı” (Carr, 2004, 5) ise gazete yayımlandığı dönemin tanığı olarak ilk-el kaynakların eksik olduğu toplumlarda araştırmacı için çok önemli bir başvuru kaynağıdır (Salmon, 1976, 1-15). Savaşlar, devrimler ve iktidar değişiklikleri ile belgelerin yok olduğu, iktidarın yazdığı tarihin belgelerinin korunduğu, anıların öznel olduğu düşünülürse süreli yayınlar Türkiye sol ve/veya emek tarihi araştırmalarında kaynak olarak büyük önem kazanır. Türkiye siyasal tarihi, özellikle sol tarihi, bağlamında İngiltere örneği üzerinden dile getirilen “sosyalizmin tarihi, sosyalist basının tarihidir” (Hopkin, 1978, 306) saptaması kesinlikle geçerli bir savdır.

Bu çalışmanın amacı Kurtuluş Savaşı yıllarında sol örgütlerin yayın organı olan Türkçe sol basının önde gelen örneklerinin işçi hareketlerine, mücadelelerine ve problemlerine yönelik değerlendirmelerini, siyasal eğilimleri çerçevesinde incelemektir. Ancak dönemin siyasal hayatının yoğunluğu ve basının zenginliği düşünülürse bu çalışmanın bir “medhal” niteliğinde olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu bir makale çalışması olduğu için söz konusu disiplinlerarası ve oldukça geniş kapsamlı konunun hem zamansal hem araştırma kaynakları çerçevesinde sınırlandırılması kaçınılmazdır. Tarih çalışmalarında önemli yer tutan devlet belgelerinin “resmi karakteri” doğal olarak ulaşılabilen bilgilerin de karakterini şekillendireceği (Tosh, 2005, 36); bir diğer kaynak olan anı/hatıratların da genellikle amacının “nesnel bir anlatı ortaya koymaktan ziyade, kendi eylemlerini geriye dönük olarak haklı çıkarmak ve tarihin yargısı karşısında savunma için delil toplamak” (Tosh, 2005, 37) olduğu düşüncesiyle ve tamamen basının söylemine odaklanmak gerektiği düşüncesiyle anı/hatıratlar ve arşiv belgeleri kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu çalışmanın yöntemi tarihsel karşılaştırmalı betimleyici analize dayanmaktadır. Bu bağlamda makalede temel kaynak olarak dönemin gazeteleri incelenmiş, ikincil kaynak olarak dönemin siyasal tarihi, emek ve sol basın tarihi üzerine yapılmış çalışmalar kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı yılları sol basını olarak bu çalışmada incelenen *Kurtuluş Dergisi*, *İdrak Gazetesi*, *Aydınlık Dergisi*, *Ziya Gazetesi* ve *Yeni Hayat* dönemin sol siyasal örgütlerinin yayın organları olarak komünizm, sosyalizm, Marksizm, güncel işçi hareketleri ve sol tarih vb. konularda eğitim aracı görülmekteydi. Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF), Türkiye Komünist Fırkası (TKF), Bulgaristan Komünist Partisi (BKP), Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) ve Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası (THİF) tarafından yayımlanan bu gazete ve dergiler Türkiye sol tarihinin incelenmesinde temel kaynaklar olarak vazgeçilmez bir konuma sahiptirler. Ayrıca dönemin

¹ Refik Halid (Karay), “Haraşoların Azimeti Münasebetiyle”, *Aydede*, 1/29, 1922 (Akt. Kocabaşoğlu-Berge, 1994,173)

farklı ideolojilere sahip gazetelerinden *İleri*, *Alemdar* ve *Hakimiyet-i Milliye*'de yayımlanan işçi hareketleri hakkındaki yazılara dönemin siyasal söylemi ve gazetecilik anlayışına örnek teşkil etmesi açısından makalede yer verilmiştir.

Bu makalenin zamansal olarak Kurtuluş Savaşı yılları² sınırlandırılmasının bir diğer sebebi ise Türkiye tarihinin en ayrıkçı evrelerinden birinde Türkiye solunun ve işçi hareketinin iki kutuplu eksende varolma mücadelesini ortaya koymaktır. Bu çalışmada Kurtuluş Savaşı yıllarında çoğunlukla İstanbul işçilerinin koşullarına odaklanılmasının en temel sebebi Birinci Dünya Savaşı sonrasında, işçi sınıfının büyük bölümünün ve dolayısıyla işçi hareketlerinin İstanbul'da yoğun olmasıdır (Koç, 2010, 93). 1919-1922 yılları arasında Türkiye genelinde düzenlenen 34 grevin 31'inin İstanbul'da yapıldığı; bunlardan 3'üne katılan işçi sayısının 5.800 olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, 2011, 624-627). Ayrıca bu çalışmada incelenen dönemin sol basını da Türkiye işçi hareketini İstanbul işçileri üzerinden ele almakta ve biçimlendirmektedir. Aynı zamanda Kurtuluş Savaşı yıllarında, etnik açıdan zengin bir demografik yapı gösteren İstanbul işçilerinin, Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine karşı tutumlarının sol basın bağlamında incelenmesi hem Türkiye sol tarihi hem de basın tarihi açısından dönemin siyasal perspektifi çerçevesinde eksik noktaları tamamlayacaktır.

Bu çalışmada ele alınan konu hakkındaki literatür incelemesi çalışmanın analiz kısmında detaylandırılmıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Kurtuluş Savaşı yılları basınına tematik konular çerçevesinde kaynak olarak kullanan ancak basını (gazeteleri, içeriklerini, mülkiyet ve siyasal ilişkilerini) incelemeyen önemli çalışmalar literatürde değerli araştırmalar olarak yer tutmaktadır (Bkz. Akal, 2002; Tunçay, 2000; Kocabaşoğlu-Berge, 1994; Tunaya, 1948) Yöntemsel olarak Kurtuluş Savaşı yılları basınına ilişkin literatürü dört grup ekseninde değerlendirmek mümkündür. Birinci grup tamamen Anadolu basınına, özellikle de Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen gazetelere odaklanır. (Bkz. Coşar, ty; Ayhan, 2007) İkinci grup hem milli mücadeleyi destekleyen Anadolu hem de muhalefet eden, özellikle İstanbul, basınına yer veren, ne var ki sol basını büyük ölçüde göz ardı eden çalışmalar yer alır. (Bkz. Öztoprak, 1981; Arıkan, 1989; Türker, 2000) Üçüncü grup hem İstanbul, hem Ankara hem de Anadolu'da yayımlanan farklı ideolojilerden tüm basına yer veren çalışmaları içerir (Bkz. Yust, 1995; Güz 1991; Kocabaşoğlu, 1981). Dördüncü grupta ise 1920'li yılların sol-emek tarihi ve sol basın üzerine odaklanan çalışmalar yer alır (Bkz. Tamer Torun, 2014; Erdem, 2012; Akbulut, 2010; Tunçay, 2009; Çetinkaya, 2007; İleri, 2007; Güran, 1975; Güran 1976; Cerrahoğlu, 1968; Tevetoğlu, 1967). Dolayısıyla bu çalışma yoğun olarak son iki gruptaki literatüre odaklanmaktadır. Bu çalışmanın özgün katkısı, oldukça kısıtlı değinilmiş olan Türkçe sol basının siyasal tavrını ve tarihsel önemini Türkiye basın tarihi açısından ele alarak incelenmesidir. Tarihsel ve sosyolojik tematik çalışmalarda Türkçe sol basın zaman zaman kaynak olarak kullanılmakla birlikte söz konusu gazeteler hakkında betimleyici çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu makale bu eksikliği gidermek yolunda atılmış bir adımdır

Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşçi Hareketleri

19. yüzyılın sonundan itibaren tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı sınırları dahilinde de sol düşünce zemin bulmaya başladı. II. Abdülhamid'in istibdat rejimine rağmen Osmanlı işçisinin haklarını elde etme mücadelesi 1880'lerde yoğun bir şekilde görüldü. Ne var ki, Trablusgarp Savaşı, ardından Balkan Savaşları ve sonrasında Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin emek gücüne, işçi hareketine ve gelişmekte olan sınıf bilincine büyük ölçüde zarar verdi. İşçi nüfusunun yoğun olduğu Rumeli, özellikle Selanik'in yitirilmesi hem işçi kaynağı hem de hareket açısından önemli bir kayba sebep oldu (Kırpık, 2004; Yıldırım, 2011). Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin savaşın ilk yıllarında eğitim için Almanya'ya gönderdiği işçilerin, usta zanaatkarların ve öğrencilerin 1918 sonrasında -Rus Devrimi'nden feyz almış olarak- Türkiye'ye dönmesi hem düşünsel hem de eylemsel olarak sol harekete yeni ve güçlü bir ivme

² Kurtuluş Savaşı, Anadolu'da işgallere karşı yerel hareketlerin başladığı 1919 ve Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı 11 Ekim 1922 yılları arasında fiilen devam etmiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile de yeni bir dönem başlamıştır.

kazandırdı (Ahmad, 2007, 125). Bu dönemde Mete Tunçay, erken dönem komünistlerden sosyalistlere uzanan, enternasyonel ve İslamiyet arasında uzlaşma arayışında olan “Osmanlı solculuğu” olarak adlandırdığı bir yaklaşımın egemen olduğunu dile getirir (2005, 34). Bununla birlikte, Kurtuluş Savaşı ile beraber Türkiye Sosyalist Fırkası, Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın yayınlarında da görüldüğü üzere Osmanlıcılık/Osmanlılık³ kavramı zihinlerdeki konumunu tamamen yitirir. İşçi hareketlerinde de aynı eğilim çerçevesinde mitinglerde ve metinlerde “Türkiye işçisi ve Türk işçi” söyleminin yaygınlaşmaya başladığı görülür. Keza bu çalışmanın ilerleyen sayfalarında Türkiye işçilerinin etnik kimlik bağlamdaki söylemlerine örnekler verilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı 20. yüzyılda tüm dünyanın biçimlenmesinde katalizör vazifesi görmüş, toplumsal açıdan “tufan” gibi bir etki yaratmıştır. Türkiye’de de Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) sonrasında Kurtuluş Savaşı’nın da güç dengelerini değiştirmesi ile birlikte işçi hareketlerinin gelişmesi ve yeni ilişki biçimlerinin oluşması açısından çeşitlilik içeren aktif ve yoğun bir dönem yaşanır. Koç’a göre 1919-1923 yılları arasında egemen sınıflar cephesindeki çatlaklar ve işçi sınıfının mutlak yoksullaşması kendiliğinden işçi hareketlerinin gelişmesine yol açar. İşçiler işgal altında bir yandan ücret, iyi iş koşulları ve sınıf mücadelesi içindeyken bir yandan da İstanbul Hükümeti-İtilaf Devletleri’nin işgal güçleri ve Ankara hükümeti/ Anadolu hareketi arasında ikilemde kalmışlardır: “İşgali kabullenirlerse, örgütlenebilecekler ve grev yapabileceklerdi...ulusal mücadeleye katkıda bulunurlarsa örgütleri kapatılacak ve ücretlerinin arttırılması mücadelesini veremeyeceklerdi” (2010, 95-96). Ahmad’ın da belirttiği üzere (2007, 129), Bolşevik Devrimi etkisi ile 1918 sonrasında, işçiler ve aydınlar politize olarak örgütlenmeleri, eylemleri ve 1 Mayıs kutlamalarından anlaşılmaktadır. İstanbul işçileri sınıfsal örgütlenme, grevler ve gösteriler açılarından 1919–1922 yıllarında hareketli bir dönem yaşamışlardır. Savaş döneminde artan ve sonrasında da devam eden ekonomik adaletsizlik içinde mutlak yoksullaşan işçiler, işgal kuvvetleri arasındaki çatışmalar ve Osmanlı’nın hükümet krizlerinin yoğun olduğu iktidarsal çekişmeler ortamında mücadeleleri için uygun ortamı bulmuşlardı. 1919-1922 tarihleri arasında İstanbul’da 19 grev düzenlenirken Anadolu’da 1 Mayıs kutlamaları haricinde önemli bir işçi eylemi görülmez (Koç, 2010, 105).

16 Mart 1920’de İstanbul işgal edilince İstanbul’daki sendikalar 1 Mayıs kutlaması yapmazken, Anadolu’da bazı illerde, örneğin Trabzon’da kutlamalar yapılarak Yunanistan ve İngiltere protesto edilmiştir (Güzel, 1996, 120). Trabzon’da yapılan 1 Mayıs gösterilerinde ayrıca Enver Paşa ve Lenin lehinde sloganlar atılmıştır (Ahmad, 2007, 129). 1 Mayıs 1921’de Türkiye Sosyalist Fırkası önderliğinde İstanbul’da kutlamalar yapılır. 1 Mayıs bildirisinde anti-emperyalist veya işgal karşıtı bir söylem görülmez. Bununla birlikte, 1 Mayıs 1921’de Mersin’de düzenlenen gösterilerde bir taraftan Fransız donanması protesto edilmiş, diğer taraftan da “Çok yaşa 1 Mayıs”, “Kahrolsun emperyalizm” sloganları atılmıştır (Ahmad, 2007, 130). 1922 yılı 1 Mayıs’ında hem Türkiye Sosyalist Fırkası hem de Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’ndan isimler konuşma yapmışlar; ikincisi adına konuşan Sadrettin Celal’in anti-emperyalist bir söylem içinde olduğu görülmüştür. Ne var ki, yayımlanan 1 Mayıs bildirisinde işçilerin ücretleri ve koşulları hakkında talepler olmakla birlikte anti-emperyalist tavır, bağımsızlık talebi ve Kurtuluş Savaşı’na destek yoktur (Tunçay, 2000, 493-494). Bununla karşılık, Ankara’da kutlanan 1 Mayıs’ta ise anti-emperyalist vurgu ile Ankara hükümetinin emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele ettiği belirtilmiştir (Tunçay, 2000, 249).

Türkiye sol tarihini ve işçi mücadelelerini konu alan eserlerde, Kurtuluş Savaşı yılları ekseninde iki farklı eğilim görülmektedir. Birincisi Türkiye’de işçilerin Kurtuluş Savaşı ve Ankara hükümetini desteklediğini ve mücadeleye katkıda bulunduğunu savunurken; ikincisi Anadolu ve İstanbul işçilerini ayırarak, özellikle İstanbul işçilerinin Kurtuluş Savaşı’na mesafeli ve belirli bir kısmının da İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetlerinden aldığı destek sonucu muhalif olduğunu

³ ...ortaya çıkan bir akımdır. Tarık Zafer Tunaya’nın deyişiyle bir “tarz-ı siyaset” olan Osmanlıcılık, “muhtelif kavim ve dinlerin vücuda getirdikleri biri imparatorluk rejimi”, İslamcı, Türkçü ve Batıcı akımları savunan aydınlar tarafından da uzun süre savunulmuştur (1948, 44).

dile getirmektedir (İktisatçılar Birliği Grubu, 1976; Koç, 1979; Tunçay, 2000). Aynı doğrultuda, bazı kaynaklarda işçilerin sınıf bilincinden uzak etnik ve dini kimlikler üzerinden hareket ettiğini işçilerin kendi kaderlerini ellerinde tutmadıklarını dile getirirken diğer kaynaklarda söz konusu dönemde işçilerin mücadelesini ve örgütlenme biçimlerine övgü ile karşılamakta, hatta zaman zaman yanlış bilgiler verilerek abartılmaktadır (İktisatçılar Birliği, 1976)⁴. Söz konusu eğilimler bağlamında bu makalenin önemi ayrıca sol basının güncel siyasete dair söylemlerinden örnekler sunarak işçilerin ve sol grupların Kurtuluş Savaşı'na bakışını ortaya koymaya çalışmasıdır.

Savaş yıllarında Türkiye işçi tarihini incelemek, Türkiye işçisinin ve işçi hareketlerinin dinamiklerini anlamak açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. Koç'a göre, 1920'lerde işçi sınıfı bilincinin gelişmemesinde, işçilerin "büyük bir bölümünün tam olarak mülksüzleşmemiş veya yeniden toprak sahibi olabilme veya kendilerine ait işyeri açabilme olanağı"na (2010, 98) sahip olabilme olasılığı yatar. Anadolu ve İstanbul'da hem örgütsel bozukluklar hem de etnik ayrışım içinde kalan işçiler, yapısal olarak birlik olmayı başaramamışlardır. 1919-1922 arası İstanbul ve Ankara çekişmesinin yarattığı çelişki ve çatışma ortamında hakları için mücadele etmeye çalışmışlar; ancak 1923 sonrasında ulus-devlet politikaları benimseyen Ankara hükümeti ile yolları ayrılmıştır. Bu bağlamda sol basın da işçilerin seslerini duyurmaya çalışsa da aynı çatışmalar ve çelişkiler içinde kalmış ve 4 Mart 1925 sonrasında da mücadeleleri sona erdirilmiştir. "Hükümete iki yıl için olağanüstü, fiiliyatta diktatörce yetkiler veren" (Lewis, 2000, 265) ve 1929'a kadar varlığını koruyan Tahrir-i Sükûn Kanunu ile iktidarın nezdinde bütün "tehditler" bir şekilde bastırıldığı veya yok edildiği için "muhalefet" kavramı siyasal yaşamdan silinmiştir. Tahrir-i Sükûn'la birlikte gelen sıkı yönetim ve iktidar tarafından uygulamaya koyulan tutuklama, yargılama ve hapis cezaları ile farklı sesleri susturma politikaları başarıya ulaşmıştır. Türkiye basın tarihi açısından da dönüm noktasıdır, çünkü bu yasa basının iktidarın baskısına karşı mücadele etmeyerek, meslektaşlarına ve fikir özgürlüğüne karşı yapılanlara ses çıkarmayarak "iktidarın ağzı" olacağına ilk kanıtı olma özelliğini taşımaktadır.

Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkçe Sol Basın

Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), Türkiye'de yayımlanan ilk sosyalist gazetenin İzmir'de çıkarılan *Gave*⁵ olduğunu dile getirirken (1970), Ahmet Oktay *Gave*'nin hem "liberal" hem de "Padişah ve Hilafet" taraftarı olduğunu savunur (Oktay, 1987, 54). Bu örnekte olduğu gibi Osmanlı sosyalistleri ve yayınları hakkında da farklı görüşler dile getirilmekle birlikte günümüzde gittikçe artan çalışmalar sayesinde bilgiler artmakta, derinleşmektedir. 1908-1918 yılları arası yayımlanan *Amele Gazetesi* (Tunçay, 1989; Odabaşı, 2010), Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayınları *İştirak*, *İnsaniyet*, *Sosyalist* ve *Medeniyet* (Alkan, 1990; Baydar, 1994; Benlisoy-Çetinkaya, 2008; Erdem, 2012; Gürsoy, 2012; Gürsoy, 2013) ve *Beşeriyet* (Yolcu, 2011) gibi süreli yayınlar hakkında çalışmalara ulaşılmaktadır. Kurtuluş Savaşı yılları sol basını hakkında ilk denilebilecek incelemeler Ali Engin Güran tarafından derlenen çalışmalardır: *Aydınlık - Fevkalade Amele Nüshaları* (1975); *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayın Organları I: Emek 1, Yeni Hayat 1,2,3* (1975); *Yeni Dünya Gazetesi Seçmeler* (1976); *Bulgaristan Komünist (Daar Sosyalist) Partisi'nin Türkçe Gazetesi Ziya: Örnekler* (1976). Bu makalede ele alınacak olan sol yayınlardan *Ziya* (Tunçay, 2009) ve *İdrak* (Çetinkaya, 2007) hakkındaki çalışmalar sınırlı olmakla birlikte sol tarih açısından önemli bilgiler aktarmaktadır. Aynı zamanda Şefik Hüsnü Deymer'in *Aydınlık*'ta ve *Vazife*'de yayımlanan makalelerinin çevrimyazılarını içeren çalışmalar da sol basın tarihi açısından önemli

⁴ Örneğin, TİB yayını olan çalışmada, savaş sonrasında ilk 1 Mayıs kutlamasının 1920 yılında işgal kuvvetlerinin ve Osmanlı iktidarının baskılarına rağmen işçi bayramı olarak İstanbul'da TSF'nin önderliğinde düzenlendiği ve işçilerin "bağımsız Türkiye" pankartları taşıdığı belirtilmektedir (İktisatçılar Birliği Grubu, 1976, 57). Güzel ve Ahmad ise işgalden sonra İstanbul'daki sendikaların 1 Mayıs kutlaması yapmadığını, Anadolu'da bazı illerde, örneğin Trabzon'da kutlamalar yapıldığını aktarmaktadırlar (1996, 120; 2007, 129).

⁵ *Gave*, Boykotaj Cemiyeti tarafından 1908 yılında İzmir'de yayımlanan haftalık bir dergidir. Sahibi ve başmuhabiri Gelibolulu M. Rif'at olan yayının mevcut tek sayısı (No:5) Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. (Duman, 2000, 307)

katkılarıdır (Deymer, 1975; Gürses, 1994; Akbulut, 2010). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında sol basın hakkında doğrudan çalışmalar olmasa da, sol gazete/dergiler ile ilgili önemli bilgiler Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar-I 1908-1925* (1991) ve Akbulut-Tunçay'ın üç ciltlik *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926* (2012-2013) çalışmalarında bulunmaktadır. Süreli yayın kataloglarından yola çıkılarak kütüphane ve arşiv koleksiyonlarından ulaşılabilen Türkçe sol gazete/dergilerin yanısıra siyasi tarih çalışmalarında, özellikle yukarıda adı geçenlerde, bahsedilen gazeteler hakkında elde edilebilen bilgiler makalenin bu bölümünde aktarılacaktır. Söz konusu kaynaklara göre 1919-1925 yılları arasında yayınlanan Türkçe sol gazeteler kronolojik olarak şunlardır: *Vazife, Haber, İdrak, Kurtuluş, Yeni Dünya, Ziya, Aydınlık, İkaz, Emek, Kızıl Gazete, Yeni Hayat, Kızıl Şark, Taarruz, Orak Çekiç, Kaplan*. (Tamer Torun, 2014, 245) Bu makalede daha önce de belirtildiği gibi Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımlanan farklı sol gruplara ait *İdrak, Kurtuluş, Ziya, Aydınlık* ve *Yeni Hayat* gazete/dergilerinden izlenimler aktarılmıştır.

Türkiye sol tarihinin en “şöhretli” ve tartışmalı isimlerinden Hüseyin Hilmi, nam-ı diğer İştirakçi Hilmi, II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) organı olarak *İştirak, İnsaniyet, Sosyalist* ve *Medeniyet* dergilerini yayımlar (Erdem, 2012; Gürsoy, 2012). 1913'te İttihat ve Terakki Fırkası'nın darbesi ile OSF kapatılır; İştirakçi Hilmi sürgüne gönderilir. (İştirakçi) Hüseyin Hilmi sürgünden döndükten sonra kurduğu Türkiye Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olarak 28 Nisan 1919'da *İdrak*'i yayımlanmaya başlar. Ne var ki, 22 Temmuz 1919'da süresiz kapama cezası verilince *İdrak*'in de yayın hayatı sona erer. Keza 21 Temmuz 1919 tarihli 32. sayı *İdrak*'in Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda incelenen son sayısıdır⁶. *İdrak*'ı çıkaranlar Avrupa'dan tahsilden yeni dönmüş genç sosyalistler Mustafa Fazıl Çun, Şevket Mehmet Ali Bilgişin, Hasan Sadı Birkök, Münir Süleyman Çapanoğlu, B. Mercani ve yazı işleri müdürü Emin Lami'ydi (Çapanoğlu, 1964, 61). *İştirak*'in sloganı olan “Biri yer biri bakar; Kıyamet ondan kopar” sözü *İdrak*'in de ilk sayfasında yer alıyordu. Buna ek olarak İslam'ın zekatla ilgili şartı olan ve Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın (1910) parti beyannamesinde yer verilen “Ağniya servetinin kırkda biri fukaranın hakkıdır” sözü de künyede bulunuyordu. *İdrak*'in yeni sloganı ise “Anlamam, dinlemem başkaca hiçbir telkin; Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin” sözüydü⁷. *İdrak*'de sosyalizm hakkında Avrupa'daki güncel teorik tartışmalar, “Sosyalist Alemi” başlığı altında yurt dışındaki sosyalist partiler ve işçi hakları hakkındaki gelişmeler ve yurt içinde de işçilere ve işçi hareketlerine dair bilgiler aktarılıyordu.

Kurtuluş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Almanya'da eğitim alan Türk öğrencilerin Almanya'da oluşturup savaşın bitimi ile İstanbul'a taşıdıkları bir dergidir. *Kurtuluş*, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin yayın organı olarak Berlin'de 1 Mayıs 1919'da yayımlanmaya başlar. Bu oluşumu gerçekleştiren isimler olarak Ethem Nejat, Vedat Nedim (Tör), Mehmet Vehbi (Sarıdal), Mustafa Mermi, İlhami Nafiz (Pamir), Mümtaz Fazlı (Taylan), Nurullah Esat (Sümer), Lemi Nihat gibi isimlerin zikredilmesi mümkündür. Bu çevreye Fransa'da gerek mesleki gerekse sol düşünce anlamında eğitimini almış olan Şefik Hüsnü (Değmer) de dahil olur (İleri, 2007, 23-24). 20 Eylül 1919'da İstanbul'da *Kurtuluş* “Sosyalizmden bahseder, ilim ve sanat mecmuasıdır” başlığı ile tekrar 1. sayıdan itibaren yayımlanmaya başlar. Sol ve işçi hareketleri tarihi ve Avrupa'da sosyalizm, sendikacılık ve işçilerin durumları hakkında yazıların çoğunlukta olduğu *Kurtuluş*'un Şubat 1920 tarihli beşinci sayısı ise son sayısıdır.

İstanbul'da *Kurtuluş* etrafında toplanan bu çevreden bazı isimler Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı (TİÇSF) kurarlar ve parti yayın organı olarak *Aydınlık* dergisini yayımlamaya başlarlar. Şefik Hüsnü liderliğinde yayımlanan *Aydınlık*'ın ilk sayısı 1 Haziran 1921 tarihlidir. “İçtimai, terbiyevi, edebi aylık mecmua” olarak kendini tanımlayan *Aydınlık*'ın yazarları arasında Şefik Hüsnü, Sadreddin Celal (Antel), Ali Cevdet (Baytar), Nizamettin Ali (Sav),

⁶ *İdrak* hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Çetinkaya, 2007.

⁷ Milletim nev-i beşerdir, vatanım ruy-i zemin” sözleri şair Tevfik Fikret'e aittir. (Tamer Torun, 2014, 246)

Vedat Nedim (Tör) gibi isimler ön plandadır⁸. Sadreddin Celal aynı zamanda müdür-i mesul (yazı işleri müdürü) görevini de üstlenmiştir. Türkiye sol tarihi açısından dört yıl yayınlanan *Aydınlık* oldukça önemli bir kaynaktır çünkü Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemi Türkiye'sini sol bakış açısından görmemizi sağlar. 18 Şubat 1925 tarihli 31. Numaralı sayı *Aydınlık*'ın son sayısıdır⁹. 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu ile *Aydınlık* kapatılırken, Şefik Hüsnü ve dergi çevresinden bazı isimlere İstiklal Mahkemeleri'nde hapis cezası verilir. *Aydınlık* sayılarının kapakları farklılıklar içermektedir: Örneğin 11. (10 Kanunuevvel [Aralık] 1922) ve 12. (6 Kanunusani [Ocak] 1923) sayılarının kapağında derginin okunurluğunu attırarak sosyalizmi kitlelere yaymak amacıyla okuyuculara “Okuduktan sonra mecmuanızı, mektep, kütüphane, park kanepeleri ve kahvehane gibi umumi mahallerde unutunuz!” önerisi getirilir. 18. sayıdan itibaren *Aydınlık*'ın (Teşrinievvel [Ekim] 1923) kapağına “Bütün dünya işçileri birleşiniz.” sloganı eklenir. *Aydınlık*'ta çoğunlukla *Komünist Manifesto* ve yorumları, Avrupa'da sosyalist düşünce, sınıf mücadelesi bağlamında tartışmalar ve işçi hareketleri, Rus Devrimi ve Rusya'daki gelişmeler, tarih ve ekonomi yazıları, Türkiye'de işçi hareketleri ve sınıfsal yapı üzerine yazılar yayımlanıyordu. *Aydınlık*'ta ayrıca kadınların devrim ve sınıf mücadelesindeki yeri, işçi kadınların koşullarına da değiniliyordu.

Türkiye'de yayımlanmamakla birlikte Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türkçe yayın organı olan *Ziya* ise tamamen sansürsüz biçimde Türkiye'den gönderilen yazıları yayımladığı, Türkiye basınına eleştirdiği ve işçi sorunlarına değindiği için bu çalışma açısından önemli bir kaynaktır. Sofya'da yayımlanan *Ziya*'nın ilk sayısı 1920 yılı Kasım ayı ortalarında çıkmış olmalıdır. İlk sayısına ulaşamadığımız *Ziya*'nın 2. sayısı 1 Kanunuevvel (Aralık) 1920 tarihlidir. *Ziya* kendilerini “Türk dostu ve Kurtuluş Savaşı'nın destekçisi” olarak tanımlayan Bulgaristan koalisyon hükümeti döneminde yayımlanmıştır. Sık sık “Türklerin Balkanlar'da kalması yalnız komünizm vasıtasıyla mümkün olacaktır” sözlerinin vurgulandığı *Ziya*'nın son sayısı 3 Ağustos 1923 tarihlidir. Orak-çekiç klişesinin altında “Bütün dünya işçileri birleşiniz” sloganını kullanan *Ziya*'da yer alan makale ve haberler çoğunlukla müstear isimlerle yayımlanmıştır.

1920'de Ankara'da kurulan Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası'nın (THİF) ilk yayın organı *Emek*'tir. İlk sayısı 16 Aralık 1921 tarihli olan *Emek* hakkında tüm bilinenler, Ali Engin Güran'ın (1975) çalışmasında aktarılanlara dayanmaktadır. THİF'in ikinci yayın organı olan *Yeni Hayat* ise 1922'de yedi ay yayımlanabilmiştir¹⁰. *Yeni Hayat*'ın 18 Mart 1922 tarihli ilk sayısındaki “Maksadımız” başlıklı yazıda sınıf bilinci ile anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir çizgide yayın yapılacağı dile getirilmektedir. Sloganı “Bütün Dünya Emekçileri Birleşiniz” olan *Yeni Hayat* kendisini “İlmi İctimai İktisadi ve Siyasi Resimli Mecmua” olarak tanımlar. 21 sayısından itibaren gazetenin künyesine “Halk İştirakiyyun Fırkasının Naşir-i Efkari” olduğu ibaresi eklenir (19 Eylül 1922, No: 21). Çeşitli dillerden sosyalizm, işçi tarihi ve hakları hakkındaki eserlerin çevirilerin yayımlayan *Yeni Hayat* THİF'in kapatılması ile Eylül 1922'de kapanır.

Söz konusu dergi ve gazetelerin tek tek incelenmesi siyasal düşünce, basın ve sol/emek tarihi açısından oldukça önemlidir. Ne var ki bu makalede Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkçe sol basında yayımlanan işçi, grev, işçi hareketleri, 1 Mayıs vb. haberlerden öne çıkan örnekler kronolojik olarak aktarılmıştır. Çalışmanın belkemiğini oluşturan Türkçe sol gazete/dergilerin yanısıra, dönemin farklı ideolojilerden birkaç gazetesinde de işçiler hakkında çıkan makale ve haberlere de yer verilmiştir.

⁸ *Aydınlık* dergisi çevresindeki isimler, siyasal oluşum ve faaliyetler için bkz. Akbulut ve Tunçay (2012/2013).

⁹ *Aydınlık* dergisi sayılarına ve *Fevkalade Amele Nüşhaları* ile *Gençlik Nüşhası*'na Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ve TÜSTAV Arşivi'nden ulaşılmıştır.

¹⁰ *Yeni Hayat*'a TÜSTAV Arşivi'nden ulaşılmıştır.

İdrak, 28 Nisan 1919, No: 1

Türkçe Sol Basın'dan İşçi Hareketleri ve Problemlerine Dair Notlar

Kurtuluş Savaşı ile eş zamanlı yayımlanmaya başlayan *İdrak* didaktik bir üslupla Türkiye işçilerinin örnek alması için sıklıkla Avrupa işçi sınıfının ve sosyalist örgütlerinin çalışmalarına gazetenin birinci sayfasında yer verir. “Sosyalist Aleminde” başlıklı köşede Türkiye işçisini bilinçlendirmek için örneğin haftalık 48 saat çalışma süresi için Avrupa işçilerinin yürüttükleri mücadele gibi haberler aktarılır (“Haftada Kırksekiz Saat”, 30 Nisan 1919, No. 3, s.1). Genel olarak “Osmanlı solculuğu” anlayışı içinde tanımlayabileceğimiz *İdrak*'te işçiler arasında etnik ve/veya dini ayrımlar yapılmadan tüm Türkiye işçilerini kapsayıcı bir dil kullanılır. “Sermaye Saltanatı, Sosyalizm Nedir?” başlıklı yazıdaki “size derhal diyecekler: sa'yın ne ehemmiyeti var, amele ne demek?! Hasan olmazsa Kırkor olur, o olmazsa Vasili olur, iş paradır.” sözleriyle *İdrak*'te işçilere farklı etnik gruplara ait isimlerle atıfta bulunulması *İdrak*'in sosyalizm anlayışını anlamak açısından önemlidir. Sermaye “patron” karşısında, farklı etnik gruplardan gelseler de tüm işçilerin durumlarının aynı olduğunun vurgulanır (*İdrak*, 3 Mayıs 1919, No. 6, s. 1).

İdrak gazetesi Türkiye işçi sınıfının sorunlarını ele alırken ilk sıraya koyduğu ve “asalak” olarak gördükleri değnekçileri, kalfaları ve kâhyanları sıklıkla sert bir üslupla eleştirir (“Tavaif-i Müluk”, *İdrak*, 29 Nisan 1919, No. 2, s. 1). Keza aynı çerçevede *İdrak*'in 4 Mayıs 1919 tarihli sayısında¹¹ da hamal ve sandalçı esnafı ve örgütlenmesi hakkındaki bir yazıda sandalcılar kâhyanası Ali Osman Ağa eleştirilir (Çetinkaya, 2007, 516). Ali Osman Ağa ise kendisini eleştiren *İdrak*'e verdiği cevapta hem kendisini hem de ait olduğu toplumsal kesimi yani işçi sınıfını da savunur. Ali Osman Ağa'ya göre kâhya ve reisler, işçilerin başında onları denetleme görevini yürütseler de toplumdaki sınıflar arasında “amelelik mevki”nde bulunmaktadır (“Bir Cevab”, *İdrak*, No. 8, 6 Mayıs 1919, s. 2). Bu cevap Ali Osman Ağa'da işçi bilincinin mevcudiyetini ve sınıf mücadelesinin içinde olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Aynı bağlamda *İdrak* Mürettepler Cemiyeti'nin kurulmasında yer alan baş-mürettepleri de “işçi” olarak değil patronun denetçisi olarak gördüğünü belirterek eleştirir. Hem zaman ve maaş çerçevesinde işçilerden farklı konumda olduklarını vurgular hem de “ikinci patron” olduklarını savunur (“Sosyalist Aleminde, Mürettepler Cemiyeti”, *İdrak*, No. 12, 9 Mayıs 1919, s. 2). *İdrak*'in patronlardan çok işçilerin başında duran usta, kalfa, değnekçi gibi kişileri¹¹ *İdrak*'in 4 Mayıs 1919 tarihli 7. sayısına koleksiyonlardan ulaşılamamış; Çetinkaya (2007)'dan yararlanılmıştır.

eleştirmesi sermayedarları, hükümeti ve işgal güçlerinin politikalarını eleştirmekten uzak durması Hüseyin Hilmi'ye atfedilen eleştiriler ile örtüşmektedir.

İdrak'in İstanbul işçi sınıfı hakkında ele aldığı sorunlardan biri gittikçe artan işsizliktir. Bu konuda yeni İstanbul belediye başkanı Cemil Paşa'ya hitaben "Yeni Şehremimiz ve Şehremaneti- İşsizlere İş Bulmak Lazım" başlıklı bir yazı yayımlanır. Yazıda Paşa'nın zaten su, kanalizasyon gibi birçok konuya vakıf olduğu belirtilerek işsizlik konusunda çalışmalar yapılmasını tavsiye edilir. İşsizliğe bir güvenlik ve ahlaki düşkünlük kaynağı olarak bakılmasını eleştiren *İdrak*, bu "sefil insan sürülerinden" istifade etmesini bilen bir idarenin onları elbette faydalı kılabileceğini belirtir. Ayrıca memlekette çok iş olduğu ancak sadece atıl ve batıl bir zihniyetin etkisiyle yapılması gereken birçok işe başlanmadığı için işsizlik olduğu dile getirilir. Gazeteye göre kendine medeni ve demokrat diyen bir hükümetin işsizlere iş bulmak için her türlü fedakârlığa katlanmayı kendine en büyük vazife bilmesi gerekir. Türkiye'de daha birçok alt yapı çalışmasının yapılması gerekmektedir. Bu iş için de emeğe ihtiyaç vardır. Bundan dolayı işsiz insanlara iş alanları yaratmak gerekmektedir (*İdrak*, No. 9, 6 Mayıs 1919, s. 1). Bu övgü dolu yazı *İdrak*'in siyasal iktidarla arasını iyi tutmaya çalıştığının tezahürüdür.

İdrak Türkiye işçilerinin savaş sonrası buhran döneminde yaşadığı sorunların başında gelen ücretlere ve çalışma koşullarına da değinir. *İdrak* de maaşlarını arttırmak ve çalışma koşullarını düzeltmek için yapılan grevlere sıklıkla sayfalarında yer verir. Örneğin banka çalışanlarının yaptığı toplantılar ve sonrasında grev ayrıntılı olarak gazete sayfalarında yer alır. *İdrak*'in bu toplantılara kadın çalışanların da katıldığını vurgulaması bizim açımızdan önemli bir bilgidir. Banka çalışanlarının talepleri yönetimce örgütlülüklerinin tanınması, çalışma şartlarının iyileşmesi ve zam yapılmasıydı. Ancak banka yönetiminin greve tepkisi sonucu Banka Çalışanları Birliği başkanı ve dört üyesi Fransız polisi tarafından tutuklanarak Fransız Polis Karakoluna götürülmüşlerdir. Ancak İstanbul banka çalışanlarının grevi kısa sürede yankı bulur ve aynı amaçla İzmir banka çalışanları da greve giderler ("Sosyalist Alemi: Banka Memurları İttihadi", *İdrak*, No. 20, 5 Temmuz 1919, s. 2; "Grev Devam Ediyor", *İdrak*, No. 20, 5 Temmuz 1919, s. 2.; "Banka Müstahdiminin Grevi", *İdrak*, No. 22, 7 Temmuz 1919, s.2).

İdrak'teki bir başka grev haberi de İstanbul Şirket-i Hayriye işçilerinden gelir. Vapur ateşçilerinin işlerini bırakması *İdrak*'te işçilerin lehine bir tarzda yer bulur. Bu habere göre Şirket-i Hayriye iki defa bilet fiyatlarına yüzde 350'şer zam yapmış ancak bu durum şirket işçilerinin ücretlerine aynı oranda yansımamıştır. Şirket-i Hayriye işçilerinin mevcut maaşları ile geçinmelerine imkan olmadığı dile getirilir ("Sosyalist Aleminde- Şirket-i Hayriye'nin Zavallı İşçileri", *İdrak*, No. 4, 1 Mayıs 1919, s. 2; "Sosyalist Aleminde- Ateşçilerin Grevi", *İdrak*, No. 18, 1 Temmuz 1919, s. 2; "Şirketi-i Hayriye'de de Grev mi?" *İdrak*, No. 25, 14 Temmuz 1919, s. 2).

İdrak'in son sayılarından birinde yayımlanan "Grevler Münasebetiyle" başlıklı yazıda grevler konusunda gazetenin net tavrı ortaya konmaktadır. İstanbul başta olmak üzere gün geçtikçe greve giden işçi sayısının artması ve ekonomi için önemli sektörlerdeki işçilerin birbirleri ile dayanışma içinde örgütlü grevler düzenlenmesi tepki çekmeye başlamıştır. Ancak bu kapsamlı yazı ne yazık ki sansür yüzünden bir kısmı çıkarılmış olarak yayımlanmıştır. *İdrak* her şeyden önce yazıya banka çalışanlarından, hamallardan, sandalcılardan, Şirket-i Hayriye işçilerinden örnekler vererek memleket işçi sınıfı arasından bir uyanış olduğunun bir işareti olarak bu olayların önemini vurgular. Grevlerin sermaye ve işçi arasındaki mücadelenin en mühim tezahürlerinden birisi olduğunu söyleyen gazeteye göre, emeğinden başka hayatını devam ettirmek için başka imkanı olmayan işçilerin haklarını savunmaları Türkiye sol ve işçi mücadelesi için önemli bir adımdır (*İdrak*, 15 Temmuz 1919, No. 26, s. 1).

Anadolu hareketine karşı oldukça mesafeli bir tutum içinde olan *İdrak*, İzmir'in işgali konusuna dahi uluslararası hukuka vurgu yaparak gazetede yer verir. İzmir'in işgali konusunda herhangi bir milliyetçi vurgudan uzak durmuştur ("İzmir'i Unutmadık", *İdrak*, No. 18, 1 Temmuz 1919, s. 1). *İdrak*, İzmir konusunda diğer gazete ve siyasi partilerden daha somut adımlar attığını savunarak TSF Paris teşkilatının faaliyetleri sonucunda Fransa

Sosyalist Fırkası'nın yayın organı *Humanité* gazetesinin 18 Mayıs tarihli sayısında İzmir konusunda Türkiye lehine makaleler yayımlandığını okuyucularına duyurmuştur ("Türkiye Sosyalist Fırkası'nın İcraatı", *İdrak*, No. 18, 1 Temmuz 1919, s. 1). İzmir'in işgalini bir facia olarak tanımlayan gazete okuyucularını İzmir'i unutmamaları şehit ailelerine yardım için düzenlenen organizasyonlara katılmalarını teşvik eder ("Tebrik mi Edelim?" *İdrak*, No. 18, 1 Temmuz 1919, s. 1; "İzmir'i Unutmayalım", *İdrak*, No. 19, 2 Temmuz 1919, s. 1). Ancak 15 Mayıs'ta yapılan işgalden aylar sonra *İdrak*'in İzmir işgalini sayfalarına taşıması iktidar ve işgalci kuvvetlerle arasını iyi tutmak ve Anadolu'daki gelişmelere karşı ise mesafeli bir tavır takınmak istediğinin bir kanıtıdır.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın organı olan *Kurtuluş*'un¹² Şubat 1920'de yayımlanan 5. sayısındaki "Türkiye'de İşçi Hareketinin İlk Başarısı" başlıklı yazı Türkiye işçilerinin mevcut durumu hakkındaki ilk haberdır. Gazete sahiplerinin kötü ekonomik koşullar altında kazançlarını arttırmak için gazete boyutlarını küçültmesi matbaa çalışanlarını etkiler ve işten çıkarılmaya kadar varır. Haberde matbaa işçilerinin durumunun takip edileceği belirtilse de bu *Kurtuluş*'un son sayısı olduğu için işçilerin akibeti hakkında bilgi edinilemiyor:

Gazete sahipleri ortada hiçbir zorlayıcı sebep olmadığı halde, sırf fazla kazanç maksadıyla, gazete hacimlerini küçültmüşlerdir. Birçok müretteplerin işsiz kalmasına ve dolayısıyla mevcut işçilerin ücretlerinin düşmesine sebep olan bu harekete İstanbul mürettepleri büyük bir dayanışmayla karşı koymuşlar ve tekliflerini tamamiyle kabul ettirmişlerdir. Türkiye işçi tarihinde önemli bir olay olan Mürettepler Cemiyeti tarafından yönetilen bu hareketin safhaları hakkında Sadık Ahi yoldaş incelemelerini yayınlacaklardır (İleri, 2007, 235).

1920 yılının 1 Mayıs'ı İstanbul'un işgali sebebiyle kutlanmazken, Anadolu hareketinin İstanbul'daki temsilcisi olan *İleri*'de (1919-1924) İşçi Bayramı kutlanır ve işçilerin mevcut durumu ele alınır. 1 Mayıs 1336/1920 tarihli sayıda, Celal Nuri (İleri) tarafından yazılan, "1 Mayıs Bayramı" başlıklı yazıda Türkiye işçilerinin, dünyanın diğer ülkelerindeki işçilerin haklarına sahip olamadığı, hükümeti hafta sonu tatili ve mesai saatleri konusunda alınan kararları uygulamadığı belirtilerek İstanbul hükümetine eleştiri getirilir.

Ziya'nın 1 Kânunuevvel (Aralık) 1920 tarihli 2. sayısında "İşçiler ve Sendikalar" başlıklı yazıda genel olarak işçilerin en önemli sorununun birlik olamamak, örgütlenememek olduğu belirtiliyor. İşçilerin haklarını korumak adına sendikalara üye olmalarının gerektiği vurgulanarak "çorbacıların¹³ ve fabrikatörlerin işçileri suiistimal etmemeleri" ve hak ettikleri çalışma koşulları ve ücretlere kavuşmaları için birleşmelerinin temel bir ihtiyaç olduğu dile getiriliyor. 1921 yılı 1 Mayıs'ında *Ziya*'nın 23. sayısı işçi bayramına ayrılmış, 1 Mayıs'ın tarihsel ve toplumsal açıdan önemi ve anlamı, işçiler için gerekliliği ele alınmıştır. 4 Mayıs 1921 tarihli 24. sayıda *Ziya* Bulgaristan'daki 1 Mayıs gösterilerini ele alırken, İstanbul ya da Anadolu'dan haber aktarmaz.

¹² İlk sayısı Berlin'de 1 Mayıs 1919'da yayımlanan *Kurtuluş*'un diğer sayıları İstanbul'da yayımlanır.

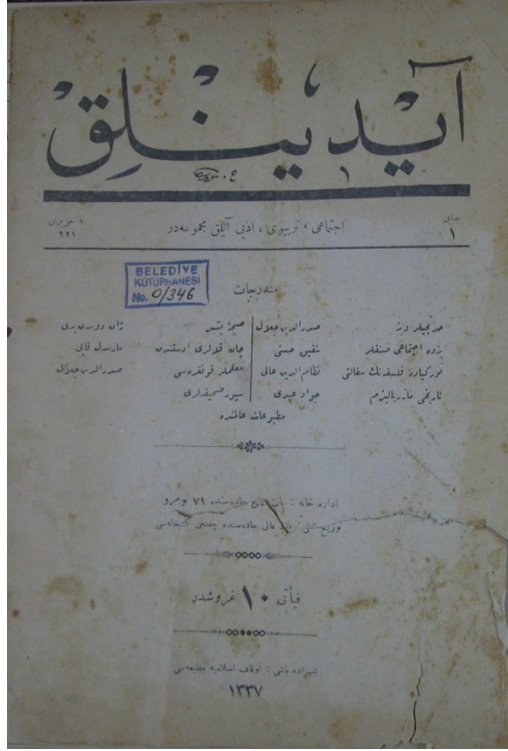
¹³ Osmanlıcadan günümüz Türkçesine ulaşan en yaygın argo tabirlerden olan "çorbacı"nın anlamı rüşvet alan demektir. "Çorbacı"nın hikayesi işe yeniçerilere dayanır; şöyle ki: Osmanlı'da sarayda divan toplandığı günlerde, törene katılan yeniçerilere çorba ikram edilirmiş. Yeniçeriler çorbayı içiyorlarsa bu, bağlılıklarının sürdüğünün; çorbaya kaşık değdirmiyorlar ise isyan hazırlığı içinde olduklarının göstergesiymiş (Ayrıca bkz. Girgin, ty).

Ziya, 19 Kânunusani 1921, No:9

“Saltanat-ı meşruta taraftarıdır” sloganı ile tavrını ortaya net biçimde koyan İstanbul hükümeti taraftarı *Alemdar* gazetesi -ki sahibi Refii Cevat (Ulunay) 150likler arasında yer alacaktır- 1 Mayıs çerçevesinde işçi haklarına değinir. *Alemdar*'da “1 Mayıs Amele Bayramı” başlıklı yazıda (1. 05. 1921) 1 Mayıs'ın anlamı, işçilerin insanlık için önemi ve medeniyetin gelişmesine katkısı anlatılır. Türkiye'deki işçilerin mevcut durumuna, çalışma koşullarına değinmeksizin “*memleketimizde inkişaf eden amele gayretlerini takdir ediyoruz*” sözleriyle 1 Mayıs kutlanır. Aynı sayının iç sayfalarında “Şirket-i Hayriye Grev mi Yapıyor?” başlıklı haberde işçilerin haklarını talep ederek greve gittikleri ve Sosyalist Fırka'ya üye oldukları için işten atıldıkları dile getirilir. Şirket ile işçiler arasında arabuluculuk yapılarak sorunun giderilmesini savunan *Alemdar*'ın işçi sorunlarına ve sosyalist fırkaya “olumlu yaklaşımı” sınıf mücadelesi ya da bilinci üzerinden değildir. Siyasal iktidarı, ekonomik yapıyı veya kapitalist üretim ağlarını sorgulamaktan uzak biçimde, güncel durum/olay bağlamında ele alınmaktadır. Aynı doğrultuda *Alemdar*'ın 2 Mayıs 1921 tarihli sayısında “Amele Bayramı Tezahüratı” başlıklı yazıda da romantik bir yaklaşımla işçiler arasındaki kardeşliğe vurgu yapılarak “insanın ah keşke ben de amele olsaydım diyeceği geliyor” sözleriyle 1 Mayıs kutlamalarının önemi belirtilir. *Alemdar*'ın aksine *İleri*'nin, 6 Mayıs 1921 tarihli sayısında “Amele Yevmiyesi” başlıklı haberde İstanbul'un pahalı bir şehir olduğu, işçilerin yaşam kalitesinin düşük olduğu ve şirketlerin işçilerin hak ettikleri ücretleri ödemediği konu edilir.

Ziya'nın 7 Kanunuevvel (Aralık) 1921 tarihli 3. sayısında “İstanbul Amelelerinin Yeni Bir Teşebbüsü” başlıklı haberden İstanbul Silahtarağa Elektrik İşçileri, Nafia Nezaretine müracaat ederek daha iyi iş koşulları, maaşlarına yüzdeyüz zam, mesainin 8 saate indirilmesi, işçilere şirket tarafından elbise verilmesi gibi talepte bulduklarını öğreniyoruz. Talepleri kabul edilmezse grev ilan edeceklerini bildiren işçilerin tutumu *Ziya* tarafından eleştirilir. İşçilerin haklarını elde etme ve grev konusunda hükümeti aracı olarak kullanıp şirkete taleplerini iletmeleri işçi mücadelesi adına yanlış bir yol olarak değerlendirilir. İşçilerin haklarına hükümete şikayet ederek değil, sendika kurarak sınıf mücadelesi ile sonunda ulaşacaklarını dile getirilir.

Aydınlık, 1 Haziran 1921, No: 1

Aydınlık'ın 1 Kanunuevvel (Aralık) 1921 tarihli 6. sayısından, *Kurtuluş*'un son sayısında da (Şubat 1920) konu edilen, matbaa işçilerinin sorunlarının sona ermediğini öğreniyoruz. "Mürettibler Grevi münasebetiyle" başlıklı yazıda, "sefalet içindeki" mürettiblerin "uzun bir trajik uykudan" uyandıkları ve "metruk" derneklerini faaliyete geçirdikleri dile getirilir. Ne var ki, *Aydınlık* matbaa işçilerinin düştüğü durumun sorumlusu olarak yine işçileri görmekte; sınıf bilincinden yoksun olduklarını vurgulamaktadır. Matbaa işçileri derneğini yıllarca bireysel çabası ile ayakta tutmaya çalışan "Sadık yoldaş"ın çekilmesi ile Mürettipler Derneği'nin faaliyetlerini sona erdirecek kadar zorluğa düştüğünü ve işçilerin de koşullarının gittikçe kötüleştiğini belirten *Aydınlık*, örgütlü olmanın işçiler açısından önemini dile getirir. Ancak bir sene öncesinde yegane kurtuluş yolunun birleşmeden geçtiğini anlayan matbaa işçilerinin biraraya gelerek mücadeleye başladığını ve grev ilan ettiklerini öğreniyoruz. *Aydınlık*, örgütlü bir yapıdan çıkmadığı ve birleştirici bir rehberden yoksun oldukları için bu grevin nihayetinde başarı kaydedilmediğini belirtir (*Aydınlık*, No: 6, s. 172).

1920 yılında basın işçilerinin örgütlendiği iki dernek bulunmaktaydı: Türkçe gazetelerde çalışan işçilerin kurduğu Mürettibin Cemiyeti ve Fransızca, Rumca yayın yapan gazetelerde çalışan işçilerin grubu (Yıldırım, 2011, 208). İkinci grubun yaptığı greve destek vermek amacıyla ziyarette bulunan Mürettibin Cemiyeti'nin tavrı, işçi örgütleri arasındaki dayanışmaya bir örnektir (*Alemdar*, 19 Nisan 1920, No: 487). Ne var ki, basın işçileri elde ettikleri haklarını, kısa bir süre sonra aralarındaki işbirliğinin yitirilmesi ve örgütlerin güçlerinin azalması sonucunda tekrar kaybetmiştir (*Aydınlık*, 1 Aralık 1921, No: 6, s. 172).

İstanbul Tramvay İşçileri, bu dönemde en iyi örgütlenmiş işçi oluşumlarından biriydi. (Tunçay, 1989, 38). 1921'de düzenlenen Tramvay işçileri grevinde talep listesini hazırlanmasından işverenlerle görüşmeye kadar tüm aşamaları Türkiye Sosyalist Fırkası'nın yürütmesi (*Alemdar*, 24 Nisan 1921, No: 28) bu 3 bin üyeli Tramvay işçileri cemiyetinin firka ile güçlü bağlantısını ortaya koymaktadır. Yine Türkiye Sosyalist Fırkası sendika gibi görev üstlenerek, 1921 yılında İstanbul Elektrik Şirketleri işçilerinin çalışma koşulları ve ücretler konusunda işverenleriyle yaşadıkları sorunları halletmek için yapılan görüşmelere müdahil olmuştur. Yaşanan sorunlar hakkında Türkiye Sosyalist Fırkası'nın bir yöneticisi ile *Alemdar*'da yapılan röportajda elektrik işçilerinin istekleri kabul edilmezse greve gidileceği belirtilmiştir. (7 Şubat 1921,

No: 767) Ayrıca *Alemdar*'da "New York'ta 1921 yılında Amerika'da Türk işçilerin sosyalist perspektife sahip bir işçi örgütü kurduklarını ve İstanbul'dan İştirakçi Hilmi ile temas kurdukları haberi verilmektedir (28 Şubat 1921, No: 888). "Türkiye'de Amele Meselesi" başlıklı makalede Nisan 1921 itibariyle Türkiye Sosyalist Fırkası'na (TSF) bağlı çalışan 17 bin işçi olduğunun (*Alemdar*; 28 Nisan 1921, No: 32) belirtilmesi fırkanın gücünü anlamak açısından önemlidir. "Amele Tezahürat-ı Samimanesi İntibaatından: Tramvay Amelesi Kağıthanede", başlıklı yazıda Türkiye Sosyalist Fırkası öncülüğünde yapılan 1 Mayıs etkinliklerinde fırkaya üye 7-8 bin işçinin katıldığı belirtilmektedir (*Alemdar*, 8 Mayıs 1921, No:42). Kurtuluş Savaşı'na muhalif bir tutum sergileyen *Alemdar*'da yayımlanan söz konusu haberlerde diğer sosyalist oluşum ya da partilerden söz etmeyerek işçilerin temsilcisi olarak (İştirakçi) Hüseyin Hilmi ve TSF'yi muatap alıp, eylemlerine atıfta bulunulması İstanbul'da Ankara hükümetine karşı basın alanındaki gruplaşmaya bir örnek teşkil etmektedir.

Ankara Hükümeti'nin yayın organı olan *Hakimiyet-i Milliye*¹⁴ gazetesinin 1920 ve 1922 yılları arasında yayımlanan yediyüz sayısında Türkiye'de, özellikle Anadolu'da işçi hareketleri ve 1 Mayıs gibi etkinlikler hakkında çıkan haber sayısı yedi iken¹⁵ Avrupa'daki işçi hareketleri hakkında çıkan haber sayısı on tanedir¹⁶. İstanbul işçi sınıfı veya sol harekete sayfalarında yer vermemesi de Ankara hükümetinin sola mesafeli tavrını ortaya koymaktadır.

1920'li yıllarda haberlerde adına işçi hareketleri ve grevlerde sıklıkla rastlanan grup olan tramvay işçileri de hükümet aracılığıyla haklarına kavuşmaya çalışır. *Ziya*'nın 28 Kanunuevvel (Aralık) 1921 tarihli 6. sayısında "*İstanbul Tramvay Amelesinin Metalibi*" haberinde tramvay işçi ve müstahdeminin kumpanyaya karşı yeni taleplerde bulduklarından tarafların temsilcilerinin Nafia Nezaretî'nde görüşmeye başladıkları bildirilir. Kırk gün sonra *Ziya*'nın 8 Şubat 1922 tarihli 12. sayıda "*İstanbul Grevi Etrafında*" başlıklı yeni bir işçi haberinde İstanbul tramvay işçilerinin 24 maddelik taleplerini 3 maddeye indirdikleri belirtilir. Öncesinde işçilerin eğer şirket 24 maddelik taleplerini kabul etmezlerse greve gideceklerini bildirmelerine karşılık, şirket bakanlığa başvurarak müzakere talep etmiştir. Görüşmeler sonunda işçilerin talep ettiği üç madde şöyledir: 1) günlük çalışmanın 8 saate indirilmesi; 2) sene başlarında her işçiye bir maaş mükafat verilmesi ve işçilere rehberlik ettikleri için şirket tarafından işten atılan on işçinin yine işe alınması; 3) işçi ve şirket temsilcileri arasında akdedilen uzlaşmaya şirket tarafından riayet edilmediğinde zarar ve ziyan olarak işçilere 150 bin lira verilmesi. Ne var ki bu maddeler şirket tarafından kabul edilmemiş ve tramvay işçileri greve gitmişlerdir. Bununla birlikte grev başarıyla sonuçlanamamıştır çünkü Türkiye'de işçilerin greve gitme hakları olduğu gibi şirketlerin de greve giden işçiler yerine yeni işçileri işe alma hakları vardır. Dolayısıyla tramvay işçileri grev gitmiş ama şirket yeni işçiler alınca, grevdeki işçiler arasında birlik bozulmuş; işlerine eski koşullar içinde geri dönmüşlerdir. *Ziya*, genel olarak İstanbul işçilerinin bir komünist sendika kurarak bu tür sorunlardan kurtulabileceklerini savunmaktadır.

Aydınlık'ta "Şehrimizde amele hareketleri" başlıklı yazıda Türkiye Sosyalist Fırkası üyesi olan işçilerin %90'nın son başarısızlıktan sonra fırkadan ayrıldığı ve Türkiye Müstakil Sosyalist Fırkası, Amele Sıyanet Cemiyeti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası gibi farklı oluşumlara üye oldukları dile getirilmektedir (20 Temmuz 1922, No: 7, s.199). Özellikle TSF'nin partiden çok dernek veya sendika gibi çalışmalar yürütmesine atfen Sadrettin Celal "Dernek-Sendika Nedir ve Nasıl Teşkil Edilir?" başlıklı yazısı *Aydınlık*'ta yayınlanır (20

¹⁴ 10 Ocak 1920'de Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır.

¹⁵ "1 Mayıs Bayramı" 9 Mayıs 1920, No: 28; 1921'de 1 Mayıs ramazan'a denk gelir o yüzden gazetede işçi bayramı değil ramazan yazıları vardır. "Amele bayramı", (3 Mayıs 1922, No: 497), "Amele hareketleri" (15 Temmuz 1920 No: 46), "Kömürcüler Grevi" (14 Nisan 1921, No: 159), "Amele arasında" (19 Eylül 1921, no: 297), "Amele bayramı" (3 Mayıs 1922), "Zonguldak amelesi" (12 Haziran 1922, No: 529).

¹⁶ "Londra'da grev" (10 Mart 1920, No:14; 14 Mart 1920, No: 15), "Fransız demiryolu işçileri" (17 Mayıs 1920, No: 30), "Avrupa'daki grevler" (1 Temmuz 1920, No: 42), "Japonya'da işçi kongresi" (6 Eylül 1920, No: 61), "İtalya'da grevler" (12 Nisan 1921, No: 157), "İngiltere'de grevler" (17 Mayıs 1921, No: 187; 26 Mayıs 1921, No: 195), "İrlanda işçileri" (19 Ocak 1922, No: 409) ve "İngiltere'de meclisteki İşçi partisi" (Ağaoğlu, 29 Aralık 1922, No: 699) hakkında yazılar yayımlanıyor.

Ağustos 1922, No:8, s. 203-204). Sadrettin Celal, sol partilerin mevcut durumunu “*Türkiye Sosyalist Fırkası, İşçi Sosyalist Fırkası ve ... Türkiye Müstakil Sosyalist Fırkası, bütün bu teşkilatlar, fırka ismini taşımakla beraber, gerçekte az çok sendika mahiyetindedirler*” sözleriyle eleştirir.

Ziya da Hüseyin Hilmi’yi ve Türkiye Sosyalist Fırkası’nı eleştirir. *Ziya*’nın 12 Nisan 1922 tarihli 21. sayıda İstanbul’dan gönderilen “*Türkiye’deki Taklit Sosyalist Partisinin Fal(şi) mentosu*”¹⁷ başlıklı yazıda başta İstanbul tramvay işçilerinin grevi başta olmak üzere “taklitçi sosyalistlerin” “sahtekarlık yaparak” işçilere ihanet ettikleri için grevlerin başarısızlıkla sonuçlandığı dile getirilir. İşçilere karşı hükümet ve şirketlerle birlik olan TSF’nin Türkiye işçilerinin mücadelesine engel olduğu ve hatta sömürülmesinde yardımcı oldukları savunulur. Aynı doğrultuda 9 Mart 1922 tarihli *Akşam*’da yayımlanan “Memleketimizde Sosyalizm: Amele Kongresi” başlıklı haberde de Osmanlıda işçi haklarını korumaya çalışan birçok parti, dernek, cemiyet olduğu ama bunların bazılarında maddi çıkar için kötü idare olduğu vurgulanır. TSF en çok işçiyi bünyesinde toplayarak grevleri şekillendiren, işçi hareketlerini yönlendiren bir teşkilatken kötü idare, hırsızlık ve bilinçsizlik sonucunda bugün hareketleri tamamen şüphe ile karşılandığı *Akşam*’da dile getirilir.

İstanbul’da saltanat hükümeti ve işgalci güçlerin tüm muhalif gruplara olduğu gibi sol basına yönelik baskı ve sansürü sebebiyle yayın şansı olmayan yazılar *Ziya*’nın sayfalarında yer bulmaktadır. Örneğin, 19 Nisan 1922 tarihli 22. sayıda İstanbul’dan gönderilen “İşçiler, Çorbacılar ve Satılmış Kalemler” başlıklı yazıda *Akşam* gazetesinde yazan Falih Rıfkı’ya yönelik bir eleştiri dile getiriliyor. “Kızıl Alev” rumuzlu yazar, toplumsal bağlamda yöneltilen eleştiriler cevap vermek istediğini ancak “sansür belası, emperyalizm boyunduruğu genç neslin kanını kurutmakta böyle gaddarane devam ettikçe İstanbul matbuatında bunu yapamayacağını” anlادığını belirtir. Falih Rıfkı’nın gemi-dok işçilerinin “açlıktan kırıldığı”, kunduracı dükkanı gibi küçük esnafın iflas ettiği ve tüm işçi sınıfının yoksulluk ve açlıktan ezildiği noktada komünizm adına proletaryayı mücadeleye çekmenin başarısızlık getireceği düşüncesi eleştirilmektedir.

1908 sonrasında birçok defalar 1 Mayıs kutlanmakla birlikte *Ziya*, 1 Mayıs 1922’de İstanbul’da yapılan kutlamaları hem katılan kitlenin çeşitliliği hem de sayısal büyüklüğü açısından bir “ilk” olarak vurgulamaktadır. *Ziya*’nın 10 Mayıs 1922’de yayımlanan 25. sayısında İstanbul’da kutlanan 1 Mayıs hakkında bilgi veriliyor. “1 Mayıs günü İstanbul’da ilk defa olarak her millete mensup kadın ve erkek beş altı binden fazla işçinin iştirakiyle Kağıthane’de aktedilen muazzam mitingte” Dr. Şefik Hüsnü (Değmer)’in okuduğu nutkunun “mühim görülen” kısımları aktarılır. *İleri*’nin 1 Mayıs 1338/1922 tarihli nüshasında da işçi bayramı kutlanır ve sıklıkla tekrarlanan birlik olma vurgusu yapılır: “...işçilerin koşullarını iyileştirme mücadelelerinde ittifak ve ittifak ile ancak başarılı olabilirler”. *İleri*, Türkiye’de 1 Mayıs Bayramı’nın uygulanmasının ve işçi haklarını savunmanın, işçilerin çalışma ve yaşam koşulları düşünüldüğünde elzem olduğunu belirtir. Özellikle de Türkiye’deki sermayedarların diğer ülkelerdeki sermayedarlardan daha fazla tahakküm kurmaya çalıştığını vurgulayarak Türkiye işçisinin mağduriyetini önlemek için 1 Mayıs’ın önemli olduğu dile getirilir. Aynı doğrultuda 4 Mayıs 1338/1922 tarihli *İleri*’de “Amelemiz” başlıklı yazıda Celal Nuri, Osmanlı hükümetinin işçi sınıfını ihmal ettiğini vurgulayarak yeni bir idarenin işçi sınıfının önemini kavrayarak politika belirlemesi gerektiğini belirtir. Ayrıca işçilerin çalışma koşullarının ve ücretlerinin iyileştirilmesinin sermayedarlar için de olumlu sonuçlar doğuracağı dile getirilerek bunun memleket için de faydalı olacağı dile getirir. Ankara’ya yakın bir isim olarak *İleri*’de aktarılan bu düşünceler, işçilerin haklarını elde etmek bağlamında Ankara hükümetinden umutlu olmalarına da yol açabilir.

Ziya’nın 17 Mayıs 1922 tarihli 26. sayısında, 8 bin işçinin katıldığını öğrendiğimiz İsmail Hakkı imzalı “*İstanbul’da Kağıthane’de 1 Mayıs Mitingi Tarafından Alınan Mukarrerat*”

¹⁷ Bu makalenin çevrim yazısı M. Tunçay’dan aktarılmıştır (2009, 33-34). Falşimento, İtalyanca “birisinin başarısızlığı” anlamına gelmektedir.

başlıklı yazıda 1 Mayıs mitinginde alınan kararlar aktarılır. Söz konusu kararlara göre işçi ücretleri yaşam pahalılığı ile orantılı olarak uygun bir miktara çıkarılmalı; işçiler günlük 8 saatten fazla çalıştırılmamalı; İstanbul'da "ekonomik sıkıntı ve işsizliği arttıran" Beyaz Rus muhacirler memleketlerine iade edilmeli; tramvay, tünel ve elektrik şirketlerinin, sadece greve katıldıkları için işçileri işten çıkarmaları engellenmeli; işçilerin örgütlenerek sendika kurma hakları verilmelidir.

Ziya'daki 1 Mayıs haberleri Fransız Askeri Arşivi'ndeki belgelerde aktarılan bilgiler ile gösteriye katılanların sayıları haricinde örtüşmektedir (Tunçay, 2009, 24). Fransız belgelerine göre, 1 Mayıs 1922 tarihinde İstanbul'da yapılan Ramazan'a denk geldiği için katılımın az olduğu, buna rağmen 3500-4000 kişinin katıldığı mitingde, büyük çoğunluğu Türkiye Sosyalist Fırkası üyeleri oluşturmaktadır. 1 Mayıs mitingine katılan parti ve kuruluşlar, Türkiye Sosyalist Partisi -Tramvay, tünel, elektrik şirketleri işçilerini; Unkapanı mavnacıları; Haliç vapurları memur ve işçileri; Beykoz ile feshane fabrikaları baskıcılarını kapsar-, Sosyal Demokrat Parti, İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Türkiye İşçi Kuruluşları, Uluslararası İşçiler Birliği, Ermeni sosyalistler'dir. İşçilerin talepleri taşınan pankartlarda şöyle dile getirilmiştir: "8 saat mesai, 8 saat istirahat, 8 saat uyku"; "Ekmek istiyoruz"; "Tramvay, tünel ve elektrik şirketlerinin artan baskılarını protesto ediyoruz." (Tunçay, 2009, 24).

1 Mayıs pankartlarında dile getirilen taleplerden, işçilerin ekonomik olarak yaşamlarının zorluğu ve çalışma koşullarının kötülüğü hakkındaki tasavvurlarımız, *Ziya*'nın 40. sayısında (23 Ağustos 1922) yer alan "*İstanbul Tramvay Amelesine Cezalar*" ve 30 Ağustos 1922 tarihli 41. sayıda da İstanbul tramvay şirketindeki doktorların işçilere kötü muamele ettikleri haberleri gibi dönemin koşulları hakkında aktarılan bilgiler ile pekişmektedir. Tramvay işçilerine "en ufak sebeplerden dolayı pek büyük cezalar" verilmesi, örneğin işe iki defa geç kalanlara 50 elli kuruş ceza ödetilmesi, söz konusu yıllarda bir gazetenin fiyatının 2-3 kuruş olduğu düşünülürse oldukça adaletsiz bir cezadır. Daha önceki yazılarında da Sosyalist Fırka'nın işçilerin haklarını korumadığını aktaran *Ziya*, 23 Ağustos 1922 tarihli 40. sayısında "İstanbul'da İşçi Hayatı" başlıklı haberde mevcut durumu şu şekilde aktarmaktadır:

İstanbul'da meydana gelen *Müstakil Sosyalist Fırkası*'na karşı işçiler arasında hoşnutsuzluk vardır. Fena idarecilerden canı yanan ameleler yeni fırkaya bir türlü emniyet edemiyorlar. Fırkanın hükümet tarafından tasdik edilmemesi de vaziyeti büsbütün karıştırmaktadır. Şimdiki fırka heyet-i idaresi işçilerden mürekkep olmakla beraber, amele isteklerini koruyabilecek bir iktidardan maalesef mahrumdur... İstanbul'un tramvay amelesi, hakiki kurtuluşu ve selameti istiyorsa, bir an evvel komünizm teşkilatı yapmalı ve komünizm prensip ve programına göre mücadelede bulunmalıdır.

Hem *Ziya*'da hem de *Aydınlık*'ta sıklıkla işçilerin sınıf bilinci içinde örgütlü mücadele etmeleri dile getirilmekte, zaman zaman işçilere yönelik yoğun eleştiriler de yapılmaktadır. *Ziya*'nın 27 Eylül 1922 tarihli 45. sayısında Türkiye'de işçi yaşamına ilişkin eleştiri içeren "*İstanbul Eczacı Amelesinin Lakaydisi Yüzünden Dağılan Bir Teşkilat*" başlıklı haber de bu minvaldedir:

Eczacı Müstahdem Cemiyeti heyet-i idaresini teşkil eden işçilerin biri Yunan, biri Rus, biri İngiliz şubesinden olduğundan ve diğer ikisi Osmanlı tebası, heyet-i idare azası ise cemiyet nizamnamesi mucibince bir cemiyeti idareye hakları olmadığından, ecnebi tebasına mensup arkadaşlar bir mesuliyet altında kalmaktan korktuklarından ve yerlerini kabul edecek kimse bulunmadığından bahisle mevcut 33 kuruş lırayı sendika namına bankaya vereceklerini ve bir senet mukabilinde ise evrakı Beynelmilel İşçiler Birliği'ne tevdi ve teslim edeceklerini söylemişlerdir... İstanbul eczacı amelesinin lakaydisi böyle kıymetli olmağa müstait bir silahı elden geçiriyor demektir. Teşkilat mevcut olmayan yerlerde teşkilat yapmaya, yoktan varetmeye çalışılan böyle bir devirde mevcut teşkilatı bozmak, bhusus münevver addedilen bir amele zümresi için ne kadar ayıptır!

Eczahane işçilerinin örgütlü yapıyı işçi mücadelesinde işlevsel biçimde kullanamaması

eleştirilirken, tramvay işçilerinin mücadelelerinde elde ettikleri “küçük bir başarı” Ziya’nın sayfalarında yer bulmaktadır. Aynı sayıda, *Ziya*’da (27 Eylül 1922) İstanbul Tramvay Şirketi işçilerin mücadelesi karşısında on kişilik bir yatakhane, dinlenme odası yapmağa karar verildiği aktarılmaktadır. Ne var ki, bu o dönemde bir başarı olarak görülen bu durum -ki yatakhaneyi kullanmak isteyen hasta/rahatsız bir işçinin bir gün evvelinde dilekçe vererek izin almak zorunda olması- işçi yaşamının koşullarının zorluğunun bir başka göstergesidir.

Sloganlarından bir tanesi “*Biri yer biri bakar; kıyamet ondan kopar! İşçi arkadaşlar; bu kıyameti siz koparacaksınız.*” olan *Ziya*’nın 11 Teşrin-i Evvel 1922 tarihli 47. sayısında “Patriyot Kurnazlığı” başlıklı yazıda tramvay işçilerinin mevcut problemi aktarılırken etnik kimliklerin haberde vurgulanış biçimi, ayrışmaları ortaya koymak açısından önemlidir:

Tramvay Şirketi [re]aksiyonerleri, İstanbul’a bir vatman şefi göndermişlerdir. Ermeni olan bu şef gerek vatmanların gerekse vatman kontrolörlerinin, riyaziyeden kesr-i aşarı ve kesr-i adi, fizikden, elektriğin kimler tarafından ve nerede bulunduğunu, elyevm hangi elektrik makinelerinin daha makbul olduğu, daha saire suallerden imtihanlarının icrasıyla mükelleftir. Bunları bilmeyenlerin işten çıkarılacakları söylenmiştir... Bi’t-tabi bundan maksat kıdem kazanmış olan ameleyi atmak ve kıdem hakkı verilen (2,5) lirayı “tasarruf!” etmektedir. Patronların bu açık gözlülüğüne diyecek yok!... Aziz yoldaşlar! Hilekar çorbacıların yalanları, hileleri hiç bitmez! Görüyorsunuz! Yegane çare birleşmek ve birlikten alınacak kuvvetle böyle yalancılara karşı koymaktır.

Osmanlı sınırları dahilinde sadece “Osmanlı tebaası”nın değil, yabancı uyruklu¹⁸ işçilerin de oldukça yüksek rakamlara ulaşmasının Osmanlı işçi sınıfı açısından sıkıntı yarattığı dönemin gazetelerinden okunmaktadır. *Akşam* gazetesinin 2 Nisan 1922 tarihli nüshasında “Ecnebi Amale İstihdamı” haberinde fabrikalarda çalışacak yabancı işçi kontenjanlarının belirli olmasına rağmen, Osmanlı işçilerinin çalıştırılması gerektiği halde yabancı işçilerin istihdam edildiği yazmaktadır. Bu durumun müsebbibi olarak da görülen İstanbul hükümeti, hem şirketlerle yapılan anlaşmalarda özensiz olmak hem de şirketlerin uygulamalarını kontrol etmemekle suçlanmaktadır. Çoğunluk olarak yabancı işçilerin çalıştırılması konusunda, Nafia Bakanlığı’nın elektrik şirketi hakkında soruşturma açmasının sağlandığı ama bir türlü sonuçlanmadığı da haberde dile getirilmektedir:

Elektrik şirketi amele hakkında hükümet komiserinin icra ettiği tetkikat ve resmi rapor Hükümetin vaktiyle şirketlerle yapmış olduğu mukavelelerde her hususun düşünülmemiş olması yüzünden birçok garabetler vukua gelmektedir. Bu meyanda elektrik şirketinin mukavelenamesinde yalnız bir iki fen adamından maada müstahdeminin tamamıyla Osmanlı tebaasından olması meşrut olduğu halde kumpanyanın ecnebi tebaasından amele aldığı görülmüştür (*Akşam*, 2 Nisan 1922).

Ankara’nın zafere doğru ilerlerken İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetlerinin baskısının arttığı dönemde *Ziya*’nın 22 Teşrinisani (Kasım) 1922 tarihli (üçüncü yılı) 3. sayısında “Eceli gelen kelp cami duvarına sığdırmış” başlıklı yazıda¹⁹ işçilere yönelik baskıya rağmen emperyalizme karşı başarıların giderek arttığının dile getirilmesi *Ziya*’nın Kurtuluş Savaşı’na bakış açısını da ortaya koymaktadır:

Türk milletinin bütün cihan emperyalizmine karşı açtığı savaş sayesinde son zamanlarda elde ettiği parlak muvaffakiyetler... acizliklerinden... başka bir şey yapamayan kapitalistler ve onların müslüman yamakları İstanbuldaki Beynelmilel İşçiler Birliği merkezi üyelerinden

¹⁸ Dönem tarihine uzak olanlar için vurgulamak gerekirse, burada “yabancı” ile kastedilen İtalyan, İngiliz, Bulgar, Rus, Alman, Avusturyalı, Belçikalı, Yunan, İran, Hırvat gibi farklı uyruklardan olan gelen kişilerdir. Örneğin, demiryolu işçilerinin %10,2’si vasıflı yabancı işçilerden oluştuğu (Kırpık, 2004, 85) ve bu işçilerin bazılarının grevlere de katıldığı bilinmektedir (Yıldırım, 2011, 31). 19. ve 20. yy Osmanlı’da yabancı işçiler için bkz. Yıldırım, 2011. Dönemin sanayi işçilerinin demografik yapısı için bkz. Ökçün, 1970.

¹⁹ *Ziya*’nın bu makalesinden İstanbul’da yayımlanan Rumca işçi gazetesi *Neos Anthrosos*’un (Yeni İnsan) da çok yoğun bir sansüre uğradığı ve sonrasında da kapatıldığını öğreniriz.

birini Anadolu'da işçilere dağıtılan beyannameleri İstanbul'da dağıttığı bahanesiyle hapse atmışlardır... Bununla beraber Beynelmillel İşçiler Birliği ve Beynelmillel Deniz İşçileri Birliği içtimalar ve konferanslar yapmaktan men olunmuştur. Türkiye İşçiler Derneği'nin de faaliyetleri durdurularak, mühürü teslim etmesi emrolunmuştur.

Aydınlık'ın yedi aylık zorunlu bir aradan sonra çıkan 20 Temmuz 1922 tarihli ilk sayısında "Şehrimizde Amele Hareketleri"nde son aylarda işçi teşkilatları arasındaki kaynaşma hareketleri ve yeni parti oluşumları dile getirilmektedir (No: 7, s. 199). *Aydınlık*, bu yeni oluşumlara, hareketlenmelere oldukça mesafeli bir tutum takınarak, sayıca az ve düzensiz olan İstanbul işçilerinin kuvvetlerinin birlikler ve fırkalar arasında bölünmesini eleştirmektedir. Bu bağlamda İstanbul işçisinin genel olarak şöyle bir tavır takındığını dile getiriyor:

Şimdiye kadar sarf ettiği maddi ve manevi fedakarlıklara mukabil mensup olduğu teşkilattan büyük bir faide gelmediğini ve bu teşkilatın kendisini kumpanyalara ve patronlara karşı müdafaa etmediğini gören amele, bunun sebebini araştırmaksızın, o teşkilatı terk edip yine ona benzeyen diğer bir teşkilata gidiyor, yahud nihayetinde büsbütün ümidi kırılarak bütün teşkilatlardan hariç kalıyor" (20.07.1922, No: 7, s. 199).

20 Eylül 1922 tarihli 9. sayıda²⁰, *Aydınlık*'ın işçi sorunlarını dile getirdiği "İstanbul Tramvay Amelesi ne halde?" başlıklı yazıda, tramvay şirketi ile işçileri arasında bir süre önce kabul edilmiş kararların, şirket tarafından uygulamaya sokulmayarak lağvedilmiş gibi bir duruma sokulduğu bilgisi verilmektedir. Örneğin, işçinin 9 saat çalışmasını ve fazla çalışılan saatler için ek ücret alınmasını şirket kabul etmiş iken, işçilerin içindeki bölünmeden yararlanarak, kabul ettiği hakları hiçe sayarak tramvay şirketi istediği gibi hareket etmeğe başlamıştır. İşçiler 10 saat çalışmaya başlamış, fazla mesai için ek ücret kaldırılmıştır. *Aydınlık*, bu sonucu doğuran temel sebep olarak mücadele etmeyen işçilerin dağımlıklığını göstermekte ve işçileri bilinçlenerek şirket karşısında birlik olmaya çağırılmaktadır (No: 9, s. 244-245). Yine 20 Eylül 1922 tarihli sayıdaki "İstanbul Amele Hayatı Hakkında Tahkikat" başlıklı yazıda *Aydınlık*, Kağıthane'deki tuğla fabrikasının Ermeni, Türk ve Rum patronlarının işçilere yönelik kötü muamelesine değinmektedir. Bu bağlamda Ermeni ve Rum işçilerin daha münevver ve bilinçli olmalarına rağmen şirketlerin siyasetler karşısında birleşerek mücadele edemedikleri, tüm işçilerin birlikte mücadele etmesi gerektiği belirtilmektedir (No: 9, s. 245).

Kurtuluş Savaşı'nın fiilen sona ermesi ve Lozan Konferansı görüşmelerinin başlaması ile önceleri "anti-empyralist" olarak görüp destekledikleri Ankara hükümetinin Batı'dan farkı kalmadığını belirten *Ziya*, onları "Ankara Sultanları" olarak adlandırmaktadır. 20 Kanunuevvel (Aralık) 1922 tarihli 7. sayıda "Onlar Niçin Aşağı Kalsınlar..." başlıklı yazıda Türkiye Komünist Fırkası'nı kapatma kararı veren ve parti üyelerini hapseden Ankara hükümeti eleştirilmektedir:

Ankara hükümeti son zamanlarda Garbın "medeni" denilen hükümetlerine yetişmek arzusunda ve onlardan aşağı kalmamak niyetinde olduğunu göstermeğe başlamış bulunuyor... Eski polis hafiye zülmü, fikir serbestliğine zincirler vurmak ve cebir ve tahakküm usulleri ...bugün bu bahtsız memlekette hükmetmekte bulunuyor...*Ziya* - "halkçı" olduğunu iddia eden Ankara hükümetinin halkçılığın en mükemmel şekli olan komünizme karşı aldığı bu vaziyet bilhassa Türk milleti için pek nazik olan şu zamanlarda pek tehlikeli olup... Anadolu'nun ova ve bayırlarını kanıyla ıslatarak garp empyralistlerine haddini bildiren Türkiye'nin fakir köylü ve işçi halkı, yarın kendini içerdeki kurtlardan da temizlemenin yolunu bulacaktır. Buna yeni Ankara sultanları emin olmalıdır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da sosyalist, komünist, islami sosyalist görüşler savunan *İkaz* (1920), *Seyyare Yeni Dünya* (1920), *Yeni Dünya* (1921), *Emek* (1921) gibi birçok gazete/dergi yayınlanmıştır (Yust, 1995, 102-107). Ankara'da 1922'de yayımlanan *Yeni Hayat*'ta işçi hareketlerinden çok siyasi ve ekonomik teori yazıları ve çeviriler yer almaktadır. Diğer Türkçe sol yayınlar gibi *Yeni Hayat* da didaktik bir üslupta teorik yazıların

²⁰ Birçok sayıda olduğu gibi 9. sayıda boş sütunlar olması, İstanbul'da hem işgal kuvvetleri hem de İstanbul hükümeti tarafından *Aydınlık*'a uygulanan katı sansürün bir kanıtıdır.

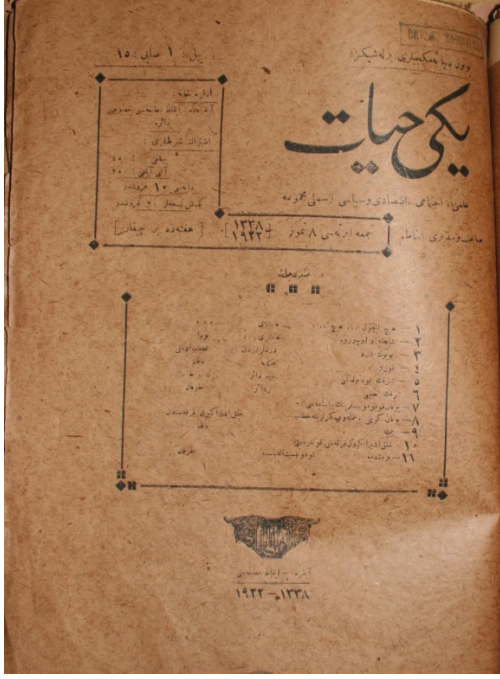
yanı sıra Avrupa sol örgütlenme ve işçi mücadelesinden tarihsel ve güncel örnekler vererek Türk işçilerini bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın *Yeni Hayat*'ta yayınlanan "Büyük Millet Meclisi'ne Beyanname"sinde (1 Nisan 1922, No: 3) "*Biz Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini emperyalizme karşı olan mücadelesinde her tarikle muavenet edeceğiz*" koşulu vurgulanarak "*Türkiye halkının ve Türkiye millet meclisinin umde esasiyesi olan "misaki milli" bugün bizim dahi umdemizdir.*" sözleriyle "*milli inkılab*" yani Ankara hükümetine verilen destek belirtilir. *Yeni Hayat*'ta KB imzalı "Vaziyet ve Vazife" başlıklı makalede de "milli inkılab" ve "milli istiklal" yolunda izlenmesi gereken politikalar şu şekilde dile getirilir:

...Milli istiklalin istihsali için inkılâp ve mücadelenin her şube-i hayata teşmili lazımdır. ...Bizim bu cephemiz "milli iktisat" ve "iktisadi istiklal" istihkâmlarına istinat edecektir. İddiakar ve ihyakar bir milli iktisat siyaseti kapitalizm izmihlali ile beraber şarkın istihalasını aynı zamanda temin eder...Türkiye emekçileri kendilerinin vazifelerini yalnız mahalli bir miyasta tasvir ve telakki etmemeli beynelmilel şekilde kabul eylemelidir. Binaenaleyh beynelmilel emekçi inkılâbının bir fasılı mühimi olan milli inkılâba hizmet etmek ve bu uğurda fedakârlık zaruridir...milli inkılâbımızın aynı zamanda bir içtimai inkılâp arifesi olduğunu hiçbir şarklı hatırından çıkarmamalı bütün cihan büyük bir tekâmül devresine atarken şarkında tekâmüle doğru tedrici istihsalatına mani olmamalıdır (Yeni Hayat, 1 Nisan 1338, No: 3).

Yeni Hayat'ta Türkiye işçileri konusunda karşılaşılan ilk yazı Abdül Nejat²¹ imzalıdır. Anadolu işçisinin durumunu ve talepleri "Türk İşçi ve Amelesi Ne İstiyor" başlıklı makale dile getirilir (3 Haziran 1922, No: 11). Birinci Dünya Savaşı sırasında cephede savaşan askerlerle eşit seviyede Türk sanayi işçilerinin de gayretinin tarihe geçtiğini belirtmektedir. Türk emekçi ordusunun azminin ve fedakarlığının bedeli olarak çalışma koşullarının iyileşmesi ve işçi hakları adına Osmanlı hükümetinden hiçbir adım atılmadığı belirtiliyor. Buna karşılık Abdül Nejat yazısında Ankara hükümetinin işçileri himaye etmesi gerektiği çerçevesinde görüşlerini şu şekilde aktarıyor:

Türkler cihan harbine karışır iken Türk neferini iki kısma ayırdığını gördük bir kısmı silah elde harp meydanına giderken diğer kısmı da fabrikalara...Sevk olunmuşlar... Surette istifade eylemek zaruretinde kalınca yeni imalathaneler tesis, elde mevcut olanların ıslahıyla kabili istibadı bir hale ifrağ ederek cephenin gerisinde geceli gündüzlü kendisinden istenilen beklenen vazifeyi iptidar ve gayretinin fevkinde ifa ederek Türk sanayinin Türk işçiliğinin tarihine canlı bir sanat ve istidat asarı kayıt ettirdi...Bu işçi emekçi ordusu her türlü tefahüre hak kazanan azminde sebatında istidadında sanat kudretini gösterdi. Fakat bu fedakârlığın bedeli Türk amelesi işçisi hayatı istikbali namına hükümetten ne kazandı?...bugünkü cidalin muvaffakiyetle neticelenmesi için yine en mühim amillerden birisi şüphesizdir ki işçidir...Çünkü zamanın kıymetkarlığını işçi ve amelesinin varlığını himaye etmek ve işitmek isteyen hükümetin boşa vakit geçirmemesini temenni ederiz (*Yeni Hayat*, 3 Haziran 1922, No: 11).

²¹ Daha önceki *Yeni Hayat* sayılarında da "Şimendifer işçisi Nejat" imzalı yazıları yazan kişi olduğunu düşünüyorum.

Yeni Hayat, 8 Temmuz 1922, No: 15

Yeni Hayat'ın basıldığı İkaz Matbaası'nın baş dizgicisi Hasan Tahsin tarafından yazılan "Matbaa İşçileri Derneği Münasebetiyle" başlıklı yazı da yine Anadolu, özellikle de Ankara işçileri hakkındadır. Makalede Türkiye'de işçilerin sendikalaşmasının gerekliliği vurgulanarak matbaa işçilerinin kurduğu derneğin önemli bir ilk adım olduğu dile getirilir. Ancak, Hasan Tahsin Ankara'daki demiryolu, savaş sanayi ve matbaa işçileri derneklerinin birleşik bir işçi sendikası kurmaları gerektiğini savunur (19 Eylül 1922, No: 21).

30 Ağustos 1922'de Başkumandanlık Meydan Muharebesi ardından Ankara hükümetinin askeri ve siyasi zaferinin kesinleşmesi ile Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'na destek veren tüm farklı sesler bastırılmaya başlanır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve hemen ardından *Yeni Hayat* Eylül 1922'de kapatılır. *Yeni Hayat*'ın 19 Eylül 1922 tarihli son sayısında Ankara Hükümeti'ne yönelik eleştirilerin varlığı göze çarpar. İşçi imzalı "Biz Ameleler Ne İstiyoruz?" başlıklı yazıda bir yandan Ankara hükümetine verilen destek hatırlatılırken bir yandan da zaferden sonra işçi sınıfının haklarının ve taleplerinin unutulmaması şu sözlerle vurgulanır:

Sultan denilen zat İstanbul saraylarında bacak ve dudak arasında uyurken biz ameleler B.M.M. etrafında toplanmıştık ona adem doğuran hükümet bize hayat vermeyecek mi?... Bu gün medeni ve meşruti her hükümetin yüzlerce amele parti ve sendikaları mevcuttur bunların memleket hayat içtimaiye ve iktisadiyesinde oynadığı azim rol pek vasi ve pek mühimdir.... Harbi umumiden mağlup çıktığımız gün kendi varlığımızı tanzim ve ıslaha husul mesai edebileceğimizi Mondros mütarekesinde bize vaat ettiler. Namusları üzerine söz verenler daha mütarekenin mürekkebi kurumadan bizi silahlarımızdan tecridin ferdasında bakir topraklarımıza haydutça yeniden ordular dökerek Anadolu'muzu pay tahtımızı istila ederlerken kara kalem satılmış hain sultan etrafındaki dalkavuk paşaları beyefendileri ile beraber bir zevk bir hayat yaşıyordu. Bu sırada bu canavar istiladan memleketi kurtarmak için isyan eden millet amele ve köylü kendini hürriyet ve saadet vaat eden BMM hükümeti etrafında toplandı.... Milli hükümetin esaslarını kurarken amele teşkilatlarını da beraberce kurmak ve korumak bir vazife idi. Dün daha büyük işler karşısında tehire uğrayan bu mesele bu gün artık müsamahaya uğramamalıdır (19 Eylül 1922, No:21).

Yeni Hayat ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kapatılacaklarını tahmin etmekteydiler keza son sayıda yayımlanan *Heyet-i Tahririye* imzalı "Yeni Hayat'ın Kahkahalarla Güldüğü Bir Hadise" başlıklı yazıda matbaaya birkaç gündür polis müdüriyetinden *efendilerin* geldiği belirterek kendilerinin bulunduğu durumu ve süreci şu şekilde dile getirir (19 Eylül 1922, No:21):

Yeni Hayat sonuncu olması ihtimali kuvvetli bulunan bu nüshasından sonra şayet matbuat ve fikir sahasına sebil-ü irşat denilen mefkûre tırpanına serbest düşünce cellâdına kapkara ruhlu karanlığa terk eder ve çekilirse bu zavallı memleketin irfan çoraklığına derin bir ah çekeriz... Fakat her ihtimale karşı Yeni Hayat miyad-ı tahririsini efkâr-ı umumiyye bir daha daha gür ve kuvvetli bir sesle bağırır ve haykırır: Komünizm bir mefkûredir ki onu öldürmek istemek onun hararetini körüklemek demektir... Her şey ölür her şey mahv olur. Fakat kaynağını işçi ve çiftçi kitlesinin gözyaşlarından alan iştirakçilik yeryüzünde ebedi ve müstakardır. Çünkü en ezeli bir istikrara malik bulunuyor. Ölümünden bir gün evvel yeni hayat karilerine e suretle olursa olsun tekrar kavuşabileceğini ve bunun önünde hiçbir kuvvetin mani olamayacağını beyan ederken bir daha tekrar ederiz. Yaşasın enternasyonal komünist fırkası yaşasın yeni yeni hayat!

Ziya'nın 21 Şubat 1923 tarihli 13. sayısında “İstanbul amelesi imtihan geçiriyor” başlıklı yazıda işçi mücadelesi bağlamında Kurtuluş Savaşı yıllarının genel bir değerlendirmesi yapılıyor. İşçiler için zorlu geçen üç yılın ardından artık bir kıpırdanma görüldüğü ve genel bir işçi birliği kurma yönünde çalışmaların olduğu dile getirilmektedir. Ne var ki, Türk-müslüman işçi, gayr-i müslim işçiler arasında yaratılan etnik ve dini temelli çatışmanın birlik için oldukça önemli bir engel olduğunu vurgulayan Ziya'nın öngörüsü sonraki yıllarda gözlemlenecektir. Ziya'nın yayımlanan “Türk Komünistleri” imzalı “İstanbul Amelesine Beyanname” başlıklı yazı şöyledir:

Garbın istilacı devletleri İstanbul'u işgal ettikten sonra, İstanbul Türk amelesi çok fena vaziyete düşmüştü. O zaman bu soyguncular, Türklerin burjuvalarından ziyade, zavallı Türk amelesine hücum ettiler, milliyet ve din düşmanlığını ortaya attılar. İstanbul'un fabrika ve imalathanelerinde ne kadar Türk ve müslüman amele varsa hemen hepsini kapı dışarı ettiler. Bunların işleri yerli ve ecnebi gayr-i müslim ameleye verildi. Bu yüzden binlerce Türk amalesi işsiz kaldı... Sonra Rus akını başladı... Bolşevik süngüsünden yakayı zor kurtaran hain Rus zenginleri İstanbul'a doldular... Nihayetinde birçoğu ameleler arasına karıştılar ve fabrikalara, imalathanelere sokulmağa başladılar... Şimdi evvelki kadar acıklı ve ibret alınacak ikinci perde açıldı. TBMM Hükümeti İstanbul idaresini eline alalı beri kapı dışarı edilme sırası gayr-i müslimlere geldi. Birçok Rum ve Ermeni mağazaları ve ecnebi tüccarları serbestçe ticaretlerinde devam ediyor. Bunlara kimse ses çıkarmıyor, milliyet ve din düşmanlığı göstermiyor, lakin fabikalardan, şirketlerden, hatta Reji gibi müesseselerden gayr-i müslim amelelere yol veriliyor ve yerlerine Türk ameleler yerleştiriliyor. Böylece sözde intikam alınıyor... Sermayedarların ve burjuva hükümetlerinin körüklediği harp yangınının cezasını ameleye yüklemekte ne mana var?... Harpte de sulhte de Türkiye halkını soyan burjuvazidir, amele değildir (Ziya, 7 Mart 1923, No: 18).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sonrasında mutlak bir yoksulluk içinde olan Türkiye işçileri, Osmanlı Devleti sınırları dahilindeki yoğun siyasal çatışmalar içinde var olmaya ve mücadele etmeye çalışmışlardır. Kurtuluş Savaşı yıllarında işçi sınıfı çatışmalar ve çelişkiler içinde bölünmüştür. İstanbul işçileri ve örgütleri ücret ve çalışma koşullarının iyileşmesi için İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri ile ilişki kurarak kendine alan yaratmış, Anadolu hareketine mesafeli hatta muhalif bir çizgide hareket etmişlerdir. Anadolu'daki işçi kesimi, antiemperyalist ve işgal karşıtı bir tavır içinde Anadolu hareketine destek vererek savaşta taraf olmuşlardır. Bir diğer grup ise antiemperyalist tavrı net olan Türkiye Komünist Fırkası ya da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası gibi örgütlere üye olan işçilerdir. Bu kesim, Kurtuluş Savaşı'na ilk zamanlar antiemperyalist söylemi sebebiyle destek verirken, daha sonraları Ankara hükümetine karşı sorgulayıcı ve eleştirel bir tutum içinde olmuşlardır. Bu farklı işçi kesimleri 1920'lerin ilk yıllarında işçi hareketlerinin itici gücü olarak İstanbul ve Anadolu'da ayrı ayrı dinamiklerle hareket etmişlerdir.

1919-1923 yılları arası İstanbul işçi hareketlerinin en temel dinamikleri savaşlar sonrasında açlık ve sefalet içinde olan Osmanlı toplumu ve bu durumdan fayda sağlamaya

çalışan sermayedar kesimdir. Tabii ki İstanbul'un işgal altında olmasının, Kurtuluş Savaşı'nın ve yeni siyasal oluşumların da etkileri vardır. Ancak işçi hareketlerinin biçimlenmesinde ve sonuçlarında en önemlisi tüm işçilerde işçi sınıfı bilincinin oluşma(ma)sında etken olan dinamikler Osmanlı nüfus yapısı ve bunu suiistimal eden egemen güçler, savaşın yarattığı travmatik etkiler ve toplumun içinde bulunduğu ekonomik durumdur. Bu çalışma kapsamında incelenen *İdrak*, *Ziya*, *Kurtuluş*, *Aydınlık* ve *Yeni Hayat* Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye işçisi ve işçi örgütleri hakkındaki haberlerde söz konusu dinamikler net bir biçimde görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası savaştan yılmış bir kitle içinde ailesini geçindirmeye çalışan ve bunun için tüm baskılara ve kötü çalışma koşullarına katlanan işçilere, siyasal iktidarlar ve sermayedarlar tarafından en ufak bir mücadele alanı dahi tanınmamaktadır. Ekonomik bunalımın hakim olduğu toplumda, greve giden işçilerin yerine "açlık ve sefalet" içindeki diğer insanlar işe alınmaktadır. "Mutlak yoksulluk" ve egemen güçler arasında çatışma mevcut olduğu ortamda işçi hareketleri filizlenir, güçlenir ancak bu süreçte yer alan işçinin de sınıf bilinci içinde olması gerekmektedir. *Ziya* ve *Aydınlık*'ın sayfalarında vurguladığı bir nokta da Türkiye işçilerinin sınıfsal kökeninin ve kendilerini ait hissettikleri ya da gelecekte içinde bulunmak istedikleri tabakanın "işçi sınıfı" olmamasıdır. Dolayısıyla çalışmada aktarılan haberlerden de görüleceği üzere incelenen zaman diliminde işçilerin tüm taleplerinin kabul edildiği "başarılı" bir grev görülmemektedir.

Savaş yıllarından ölüm, göç ve açlık gibi travmatik durumların ardından toplumun yozlaşması ve ahlaki çöküşünü seyrederek, bu ortamı sömüren sermayedarlar, işçiler arasında özellikle etnik ayrışımı kışkırtarak işçi sınıfının birlik olmasını engellemeye çalışmışlardır. Hem *Ziya* hem de *Aydınlık* bu durumu sayfalarına sıklıkla taşımış, işçiler arasında yaratılmaya çalışılan etnik saflaşma ve bunun sonucunda oluşan çatışmanın yine işçilere zarar vereceğini, asıl mücadelenin sermayedarlara karşı verilmesi gerektiğini yoğun biçimde vurgulamışlardır. Müslüman/Türk Müslüman işçiler, gayri Müslim/azınlık işçiler ve de yabancı işçiler arasında yaratılan çatışmanın işçi sınıfı bilinci ile ters düştüğü, hem Türkiye işçileri arasında birliği engellediği hem de tüm dünya işçilerinin kardeşliği ilkesine zarar verdiği belirtilmiştir.

İşçi boykotlarının ve grevlerinin başarıya ulaşamamasında, patronların, bir diğer önemli silahı işçilere ihanet eden işçi örgütleridir. Hüseyin Hilmi (İştirakçi)'nin ve Türkiye Sosyalist Fırkası'nın İstanbul hükümeti ve işgalci kuvvetlerle anlaşarak işçilerin gücü üzerinden çıkar sağladığı ortaya çıkmıştır. Keza O'nun kurduğu *İdrak*'ta sermayedarlar yerine işçi sınıfından kahya, kalfa gibi isimlerin eleştirilmesi; İstanbul hükümetinin ve işgal kuvvetlerinin grev yapan işçilere yönelik sert tutumlarına gazetede yer verilmemesi bu tavrın keskin örnekleridir. Keza çalışmada aktarılan bazı haberlerde de, özellikle *Ziya*'nın İştirakçi Hilmi ve partisini "taklitçi ve sahtekârlıkla" suçladığı, işçileri sömürdüğünün dile getirildiği görülmektedir. *Ziya* gibi işçilerin yaşadığı sorunlar karşısında şirket ile işbirliği yapan sendikacıları sayfalarına taşıyan *Aydınlık* da tek bir çatı altında birlik olmaya etnik, dini, ideolojik ayrılmaya izin vermeden bütün olarak mücadeleye etmeye ve içlerindeki safraları akıtmaya çağırılmaktadırlar. Bununla birlikte Hüseyin Hilmi'nin genel olarak kötü şöhretine rağmen *İdrak* enternasyonal söylem bağlamında işçi hakları adına dönemin etkin bir yayınıdır.

İncelenmeye çalışılan yıllar, Türkiye işçi sınıfının ve Türkiye sol tarihinin günümüzde de hala devam eden bazı sorunlarının temelini oluşturan bir dönemdir. Bu çalışmada öne çıkan yayınlar ve sayılı haber örnekleri üzerinden bir dönemin kuşbakışı haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Yüzyıllık bir zaman dilimini kapsayan Osmanlıca basının incelenmesi Türkiye düşün ve siyasal yaşamı hakkında daha detaylı ve derin bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Aynı minvalde sol gazete/dergilerin tek tek incelenmesi de sol ve emek tarihi çalışmalarının gelişmesini sağlayacaktır. Osmanlı'dan Cumhuriyete devam eden çatışma ve mücadelenin derinlemesine analizinin yapılmasına ve tarihinin yazılmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2007). "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıfı Bilincinin Oluşması 1923-45." D. Quataert – E. J. Zürcher. (Der.). Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler. (s. 123-154). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akal, E. (2002). Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm. İstanbul: TÜSTAV.
- Akbulut, E. (2010). Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam Öyküsü, Vazife Yazıları. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Akbulut, E. ve M. Tunçay (2012/2013). İstanbul Komünist Grubundan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne, C.I-II-III 1919-1923. İstanbul: TÜSTAV.
- Ayhan, B. (2007). Milli Mücadele'de Basın: Olağanüstü Durumlarda Propaganda. Konya: Tablet Kitabevi.
- Carr, E. H. (2004). Tarih Nedir? İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, Ö.S. (ty). Milli Mücadele Basını. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti.
- Çapanoğlu, Münir Süleyman (1964). Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi. İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Çetinkaya, D. (2007). "Sosyalizmi İdrak Etmek". Tanıl Bora, vd. (Der.). Mete Tunçay'a Armağan. (s. 499-536) İstanbul: İletişim Yayınları..
- Duman, H. (2000). Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Erdem, H. (2012). Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi. İstanbul: Sel yayınları. Lewis, B. (2000). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: TTK.
- Girgin, A. (ty). "Medya Etik'i ve Hediyeler." <http://www.atillagirgin.net>. Erişim tarihi: 16 Ocak 2013.
- Güran, A. E. (1975). Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Yayın Organları: Emek 1, Yeni Hayat 1-2-3. İstanbul: Katkı Yayınları.
- Gürsoy, S. (2012). "Osmanlı Sosyalist Fırkası Süreli Yayınlarının Konu Açıklamalı Fihristi: İştirak, İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet Dergileri." Mütferrika, Kış(2), 195-220.
- Güz, N. (1991). Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Güzel, Ş. (1996). Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1986. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hopkin, D. (1978). "The Socialist Press in Britain, 1890-1910", içinde Newspaper History: from 17th century to the present, (Ed. By Boyce, Curran, Wingate) Londra: Sage.
- İktisatçılar Birliği (1976). Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi. Ankara: TİB.
- İleri, R. N. (der.) (2007). Kurtuluş. İstanbul: TÜSTAV.
- Kırpık, C. (2004). Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri 1876-1914. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kocabaşoğlu, U. (1981) "1919-1938 Dönemi Basımına Toplu Bir Bakış", Yıllık:1981, sayı:VI, Ankara: A.U.S.B.F.Basın ve Yayın Y.O.
- Kocabaşoğlu, U.–Berge, M. (1994). Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar. Ankara: Kebikeç Yayın
- Koç, Y. (1979). Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi. İstanbul: Birlik Yayıncılık.
- Koç, Y. (2010). Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi- Osmanlı'dan 2010'a. Ankara: Epos Yayınları.
- Ökçün, G. (1970). Osmanlı Sanayi 1913, 1915 İstatistikleri. Ankara: AÜ SBF.

- Öztoprak, İ. (1981). Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Read, R. (1992). The Power of News: The History of Reuters. Oxford: Uxford University.
- Sadi, K. (1970). "Osmanlı Döneminde İlk Sosyalist Yayınlar", Ant Dergisi, No: 4.
- Salmon, L. M. (1976). The Newspaper and The Historian. NewYork: Octagon Books.
- Tamer Torun, A. (2014). "Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkçe Sol Basın". Türkiye'de Karşıt Muhafazakarlık Biçimleri: Modern Muhafazarlıktan Küreselci Değersizleşmeye (Sosyoloji Yıllığı: 23), (Ed. E. Eğribel- U. Özcan- B. Kaçmazoğlu). (s. 237-256). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Theobald, J. (2004). The Media and the Making of History. Aldershot: Ashgate.
- Tosh, J. (2005). Tarihin Peşinde. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Tunaya, T. Z. (1948). Türkiye'de Siyasal Partiler. İstanbul: Yy.
- Tunçay, M. (1989). "İstanbul'da İşçi Harekatı." Tarih ve Toplum, 64, 38-39.
- Tunçay, M. (2000). Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925). İstanbul: BDS Yayınları.
- Tunçay, M. (2005). "1920'lerde Sol Hareket". E. Akbulut (Haz.). 1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü. (s. 33-36). İstanbul: TÜSTAV.
- Tunçay, M. (2009). BKP'nin Türkçe Yayın Organı Ziya Gazetesi (1920-1923) ve Türkiye. İstanbul: TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları.
- Türker, H. (2000). Türk Devrimi ve Basın 1922-1925. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Yıldırım, K. (2011). Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Yust, K. (1995). Kemalist Anadolu'da Basın. (yay. haz. Orkan Koloğlu). yy: ÇGD.

İncelenen Süreli Yayınların Tarih Aralığı

- İdrak*, 28 Nisan 1919- 21 Temmuz 1919
- Aydınlık*, 1 Haziran 1921- 18 Şubat 1925
- Ziya*, 1 Kanunuevvel (Aralık) 1920 - 3 Ağustos 1923, No: III/50.
- Emek*, 16 Aralık 1921
- Yeni Hayat*, 18 Mart 1922 - 19 Eylül 1922
- İleri*, 1920-1922
- Alemdar*, 1920- 1921.
- Akşam*, 1922.
- Hakimiyet-i Milliye*, 1920 - 1922.